

T.C.
BİLECİK ŞEYH EDEBALI ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
MALİYE ANABİLİM DALI

COVID-19 SALGINININ TÜRKİYE'DE DEVLET BÜTÇESİ ÜZERİNE ETKİSİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

EBRAR MERYEM ALİM

TEZ DANIŐMANI
DOÇ. DR. YASİN ACAR

BİLECİK, 2025

10672577

T.C.
BİLECİK ŞEYH EDEBALI ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
MALİYE ANABİLİM DALI

COVID-19 SALGINININ TÜRKİYE'DE DEVLET BÜTÇESİ ÜZERİNE ETKİSİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

EBRAR MERYEM ALİM

TEZ DANIŐMANI
DOÇ. DR. YASİN ACAR

BİLECİK, 2025

10672577

BEYAN

Covid-19 Salgınının Türkiye’de Devlet Bütçesi Üzerine Etkisi adlı yüksek lisans tezi yazımı sırasında bilimsel araştırma ve etik kurallarına uyduğumu, başkalarının eserlerinden yararlandığım bölümlerde bilimsel kurallara uygun olarak atıfta bulunduğumu, kullandığım verilerde herhangi bir tahrifat yapmadığımı, tezin herhangi bir kısmının Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi veya başka bir üniversitede başka bir tez çalışması olarak sunulmadığını, aksinin tespit edileceği muhtemel durumlarda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim.

Bu çalışmanın, Bilimsel Araştırma Projeleri (BAP), TÜBİTAK veya benzeri kuruluşlarca desteklenmesi durumunda; projenin ve destekleyen kurumun adı proje numarası ile birlikte, ETİK KURUL onayı alınması durumunda ise ETİK KURUL tarih karar ve sayı bilgilerinin beyan edilmesi gerekmektedir.		
DESTEK ALINMIŞTIR	<input type="checkbox"/>	DESTEK ALINMAMIŞTIR
X		
Destek alındı ise;		
Destekleyen kurum;		
Desteğin Türü	Proje Numarası	
1- BAP (Bilimsel Araştırma Projesi)		
2- TÜBİTAK		
Diğer;.....		
ETİK KURUL onayı var ise;		
ETİK KURUL karar tarih/sayı:/.....	

Ebrar Meryem ALİM

...../...../2025

İmza

.....

ÖN SÖZ

Bu tez çalışmasının yazılmasında, çalışmamı sahiplenerek takip eden danışmanım Sayın Doç. Dr. Yasin ACAR 'a değerli katkı ve emekleri için teşekkürlerimi ve saygılarımı sunarım.

Savunma sınavı sırasında değerli jüri üyeleri olan Doç. Dr. Semra ALTINGÖZ ZARPLI ve Doç. Dr. Durdane KÜÇÜKKAYCAN'a çalışmanın son haline gelmesindeki değerli katkıları adına teşekkürlerimi ve saygılarımı sunarım.

Son olarak bugüne gelmeme yardımcı olan annem Azime GÖKSU ve babam Öztürk GÖKSU'ya ve de bu çalışma boyunca desteğini eksik etmeyen eşim Muhammet Emin ALİM'e teşekkür ederim.

Ebrar Meryem ALİM

2025

ÖZET

COVID-19 SALGINININ TÜRKİYE'DE DEVLET BÜTÇESİ ÜZERİNE ETKİSİ

Çin'in Wuhan kentinde meydana gelen ve kısa süre içerisinde tüm dünyaya yayılan Covid-19 Salgını, solunum yolu rahatsızlığı olarak meydana gelmiş ve birçok ülkede sayısız ölüme sebep olmuştur. Virüsün merkezi Çin olmasına rağmen en az etkilenen ülkelerin başında gelmektedir. Türkiye tarihinin en eski dönemlerinden günümüze kadar enflasyon sorunu ile uğraşması ve alt yapı sorunu yaşaması gibi kronik sebeplerinin var olması, COVID-19 Salgınından etkilenme oranı diğer ülkelere kıyasla yüksek olmaktadır. COVID-19 Salgının yıkıcı etkilerinin yalnızca sağlık alanında olmaması bu durumun eski düzenine gelmesini zorlaştırmaktadır. COVID-19 Salgınının öncesine kadar durum karşılaştırmalarında ekonomi başta olmak üzere diğer sektörlerde de bu alanları etkileyen farklı olaylar baz alınırken şu an için COVID-19 Salgını, tüm sektörler için aynı başlıkta yer almakta ve COVID-19 Salgını öncesi ve sonrası ayrımını oluşturmaktadır. İlk virüsün çıktığı günden, günümüze kadar geldiğimiz zaman yaklaşık 5 yıl geçtiğini görmekteyiz. Uzun bir zaman gibi olsa da ekonomi alanında gösterdiği yıkıcı etkileri hala devam etmektedir. Çalışmanın genelinde COVID-19 Salgın öncesi dönem olan 2019 yılı ve COVID-19 Salgını kısıtlamalarının kalkmasıyla eski düzene dönmeye başladığımız 2024 yılları arası yer almaktadır. Sonuç olarak bu dönemler arasında kamu harcamalarında yüksek oranlar seyredilmiştir. Enflasyon ve işsizlik gibi durumlar ortaya çıkmıştır. Covid-19 salgının küresel boyuttadır fakat diğer ülkeleri etkilemesi aynı ölçüde olmamıştır. Bu sebeple Türkiye'de yaşanan ekonomik krizi yalnızca COVID-19 Salgınının varlığına mal etmek doğru olmayacaktır.

Anahtar Kelimeler: Covid-19, Devlet Bütçesi, Kamu Giderleri, Kamu Gelirleri.

ABSTRACT

EFFECT OF COVID-19 PANDEMIC ON THE STATE BUDGET IN TÜRKİYE

The Covid-19 Pandemic, which occurred in Wuhan, China and spread throughout the world in a short time, occurred as a respiratory illness and caused countless deaths in many countries. Although the center of the virus is China, it is one of the least affected countries. The rate of impact has been high because it is a country like Turkey, which has infrastructure problems and has been struggling with inflation from the earliest periods of its history to the present day. The fact that the devastating effects of the pandemic are not only in the health sector, makes it difficult to restore this situation to its former order. While comparisons of the situation before the pandemic were based on different events affecting the areas, especially in the economy and other sectors, for now the Covid-19 Pandemic is included under the same heading for all sectors and creates a distinction between pre- and post-pandemic. We see that approximately 5 years have passed since the day the first virus emerged. Although it seems like a long time, its devastating effects in the economy are continuing. The study generally covers the period between 2019, which was the pre-pandemic period, and 2022, when we started to return to the old order with the lifting of pandemic restrictions. As a result, high rates of public expenditures were observed between these periods. Inflation and unemployment occurred. The Covid-19 pandemic is global, but it has not affected other countries to the same extent. For this reason, it would not be right to attribute the economic crisis experienced in Turkey only to the existence of the pandemic.

Keywords: Covid-19, State Budget, Public Expenses, Public Revenue.

İÇİNDEKİLER

ÖN SÖZ.....	i
ÖZET.....	ii
ABSTRACT.....	iii
TABLolar LİSTESİ.....	vi
ŞEKİLLER LİSTESİ.....	viii
KISALTMALAR LİSTESİ.....	ix
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM

COVID-19: KAVRAMSAL ÇERÇEVE, TOPLUMSAL YANSIMALAR VE LİTERATÜR TARAMASI

1. COVID-19 Salgınının Ortaya Çıkışı.....	2
1.1. Pandemi Tanımı.....	2
1.2. Türkiye’de Covid-19 Salgını.....	3
1.3. COVID-19 Salgının Toplumsal Etkileri.....	4
1.4. COVID-19 Salgınının Etkileri Üzerine Literatür Taraması.....	6

İKİNCİ BÖLÜM

COVID-19 SALGINININ SEKTÖRLERE GÖRE EKONOMİK ETKİLERİ

1. Covid-19 Salgınının Sektörlere Göre Ekonomik Etkileri.....	8
1.1. Sağlık Sektörüne Etkisi.....	8
1.2. Turizm Sektörüne Etkisi.....	9
1.3. Eğitim Sektörüne Etkisi.....	11
1.4. Bankacılık Sektörüne Etkisi.....	12
1.5. Ulaşım Sektörüne Etkisi.....	13
1.6. Tarım Sektörüne Etkisi.....	15
1.7. E-Ticaret Sektörüne Etkisi.....	16

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

COVID-19 SALGINININ MAKROEKONOMİK DEĞİŞKENLER ÜZERİNE ETKİSİ

1. COVID-19 Salgınının Makroekonomik Değişkenler Üzerine Etkisi	19
1.1. Büyüme.....	19
1.2. İşsizlik.....	21
1.3. Enflasyon.....	24
1.4. İthalat-İhracat	26
1.5. Bütçe Açığı.....	30

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

COVID-19 SALGINININ TÜRKİYE’DE DEVLET BÜTÇESİ ÜZERİNE ETKİSİ

1. COVID-19 Salgınında Türkiye’de Alınan Ekonomik Tedbirler.....	35
1.1. Ekonomik İstikrar Kalkan Paketi	35
1.2. Ekonomik Destek Paketi	36
1.3. Yeni Ekonomi Reform Paketi	36
2. COVID-19 Salgınının Türkiye’de Devlet Bütçesi Üzerine Etkisi	38
2.1. 2014 ve 2024 Yılları Arasındaki Toplam Gelir ve Harcamalar	38
SONUÇ.....	47
KAYNAKÇA	49

TABLULAR LİSTESİ

	Sayfa
Tablo 1.1. Belirli Tarihlerdeki Vaka, Test ve Vefat Sayıları.....	3
Tablo 2.1. 2019-2022 Yılları Arası Kişi Başı ve Toplam Sağlık Harcaması (Bin TL).....	9
Tablo 2.2. 2019 ve 2022 Yılları Arasındaki Türkiye’yi Ziyaret Eden Turist Sayısı (Milyon).....	10
Tablo 2.3. 2019 ve 2022 Yılları Arasındaki Havayolu Uçak Trafığı.....	13
Tablo 2.4. 2019 ve 2023 Yılları Arasındaki Karayolları Yolcu ve Yük Miktarları.....	14
Tablo 2.5. 2019 ve 2023 Yılları Arası Demiryolu Yolcu ve Yük Sayısı.....	15
Tablo 2.6. 2019 ve 2023 Yılları Arasındaki Gıda Fiyat Endeksleri.....	16
Tablo 2.7. 2019 Yılı İnternet Alışveriş Kalemleri ve Oranları.....	17
Tablo 2.8. 2020 ve 2021 Yılı İnternet Alışveriş Kalemleri ve Oranları.....	17
Tablo 3.1. 2019 ve 2023 Yılları Arası %20’lik Oranlarla Gelir Dağılımı.....	20
Tablo 3.2. 2019-2020 Yılları İşsizlik, İşgücüne Katılma, İstihdam, Tarım Dışı İşsizlik ve Genç Nüfus İşsizlik Oranı.....	22
Tablo 3.3. 2019 ve 2020 Yılında Verilen Sektörler Arasında Meydana Gelen Fark (Bin TL).....	23
Tablo 3.4. 2020 Yılı Bir Önceki Yılın Aynı Ayına Göre İthalat ve İhracat Değişim Oranı.....	28
Tablo 3.5. 2020 Yılı Belirli Ülkelerdeki İhracat Oran ve Tutarları.....	29
Tablo 3.6. 2020 Yılı Belirli Ülkelerdeki İthalat Oran ve Tutarları.....	30
Tablo 3.7. 2019 ve 2023 Yılları Arası Toplam Bütçe, Toplam Vergi Gelirleri ve Toplam Bütçe, Genel Kamu Hizmetleri Giderleri (Bin TL).....	33
Tablo 4.1. 2014 ve 2018 Yılları Arasındaki Toplam Gelir ve Toplam Harcama Tutarları (Bin TL).....	39
Tablo 4.2. 2019 ve 2023 Yılları Arasındaki Toplam Gelir ve Toplam Harcama Tutarları (Bin TL).....	39
Tablo 4.3. 2024 Yılına Ait Gelir ve Giderler (Bin TL).....	41

Tablo 4.4. 2019-2021 Yılları 1. ve 2. Çeyrek Dönemleri Gelir ve Harcama Kalemleri (Bin TL).....	42
Tablo 4.5. 2019-2021 Yılları 3. ve 4. Çeyrek Dönemleri Gelir ve Harcama Kalemleri (Bin TL).....	43
Tablo 4.6. 2020 Yılı Çeyrek Dönemleri Gelir ve Harcama Kalemleri (Bin TL).....	44

ŞEKİLLER LİSTESİ

	Sayfa
Şekil 1.1. 2019'dan Önceki ve Sonraki Dönemlere Ait Şiddet Türlerinin Oranları.....	5
Şekil 2.1. 2019 ve 2022 Yılları Arasındaki Turizm Gelirleri (Milyar Dolar).....	10
Şekil 2.2. 2019 ve 2022 Yılları Arasındaki Eğitim Harcamaları.....	12
Şekil 3.1. 2019 ve 2023 Yılları Arası GSYH Büyüme Oranı.....	21
Şekil 3.2. 2020 Yılı İstihdam Oranının Sektörel Dağılımı.....	23
Şekil 3.3. 2019 ve 2023 Yılları Arasındaki Yıllık TÜFE Değişimi.....	25
Şekil 3.4. 2019 ve 2023 Yılları Arası Merkezi Yönetim Bütçesi.....	32
Şekil 4.1. 2014 ve 2023 Yılları Arası Reel Gelir Vergisi.....	45
Şekil 4.2. 2014 ve 2023 Yılları Arası Reel Kurular Vergisi.....	46

KISALTMALAR LİSTESİ

ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
EBA	: Eğitim Bilişim Ağı
FAO	: Gıda Ve Tarım Örgütü
GSYH	: Gayri Safi Yurtiçi Hasıla
TÜİK	: Türkiye İstatistik Kurumu
TCMB	: Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası
TL	: Türk Lirası
SGK	: Sosyal Güvenlik Kurumu
KDV	: Katma Değer Vergisi
KGF	: Kredi Garanti Fonu
KİT	: Kamu İktisadi Teşebbüsü
BES	: Bireysel Emeklilik Sistemi
TROY	: Türkiye Ödeme Yöntemi
HES	: Hayat Eve Sığar

GİRİŞ

Türkiye ekonomisi, yakın geçmişten itibaren birçok krizle karşı karşıya kalmıştır. Şu anki döneme kadar gerçekleşen krizler belirli dönemlerde etkileri azaltılmış, ekonomi eski düzene dönmüş ya da istikrarı sağlamada başarılı olunmuştur. Fakat içinde bulunduğumuz dönemde COVID-19 Salgının etkileri hala devam etmektedir. Salgının Türkiye’de meydana getirdiği etkiler birinci bölümde yer almaktadır. Bu dönemde dışarı çıkma yasakları, okulların tatil edilmesi, toplu yaşam alanlarının kapatılması bireyler üzerinde birçok olumsuz etkiyi meydana getirmiştir. Sosyal mesafenin hayatımıza girmesi alışveriş, seyahat etme gibi sosyal aktiviteleri kısıtlarken dijitalleşme bu dönemde önem kazanmıştır.

Çalışmanın ikinci bölümde dijitalleşmenin yer aldığı bankacılık ve e-ticaret gibi sektörlerin olumlu etkilendiği yer alırken turizm, sağlık, eğitim, tarım gibi sektörlerin olumsuz etkilendiği ifade edilmeye çalışılmıştır. Ülkemizde dört mevsimin yaşanması turizm sektörü üzerinde büyük önem arz ederken bu dönemde ülkeler arası seyahat kısıtlamaları yabancı turist sayısında dramatik düşüslere yol açmıştır. Benzer şekilde kısıtlamalar sebebiyle örgün eğitime ara verilmesi eğitime yapılacak olan harcamaların artmasına sebep olmuştur.

Çalışmanın üçüncü bölümünde ise salgının makroekonomik değişkenler üzerinde nasıl etki yarattığı çeşitli tablo ve grafiklerle ifade edilmeye çalışılmıştır. Ekonomi alanında yapılan kısıtlamalarla şirketlerin küçülme yoluna gitmesi işsizliği arttırırken, ekonominin durulması büyüme üzerinde olumsuz etkiyi doğurmuştur. Yine bu dönemde enflasyonun yüksek seyri gelir gider dengesinde olumsuz sonuç yaratmış ve yıllar içerisinde bütçe açığının katlanarak büyümesine sebep olmuştur.

Çalışmanın dördüncü bölümünde salgından etkilenen ekonomiyi düzenlemek, eski konumuna getirerek istikrarı sağlamak ve küçük esnafı korumak için düzenlenen üç ayrı ekonomik tedbir paketi yer almaktadır. Dördüncü bölümün devamında ise COVID-19 Salgınının Türkiye’de devlet bütçesi üzerine etkisi incelenmeye çalışılmıştır. Bu bölümde salgının etkisini gösterebilmek için 2014-2024 yıllarının merkezi yönetim bütçe gelirinin ve harcamalarının bazı kalemleri yer almaktadır. 2019,2020 ve 2021 yılları net ifade edilebilmek için dört çeyreklik dönemler tablolar haline karşılaştırılmalı olarak gösterilmiştir.

BİRİNCİ BÖLÜM

COVID-19: KAVRAMSAL ÇERÇEVE, TOPLUMSAL YANSIMALAR VE LİTERATÜR TARAMASI

Bu bölümde, COVID-19 pandemisinin kavramsal çerçevesi çizilerek pandemi kavramı açıklanacak, Türkiye’de salgının seyri ele alınacaktır. Ardından, pandeminin toplumsal yapılar üzerindeki etkileri değerlendirilecek ve sürece ilişkin yapılan akademik çalışmalar literatür taraması kapsamında incelenecektir.

1. COVID-19 Salgınının Ortaya Çıkışı

Korona virüsün (CoV) ilk keşfi 21. yüzyılda gerçekleşmiştir. İnsanların solunum yollarında hastalık oluşturduğu tanısı konulan virüs, 2002 yılında ciddiye kazanmıştır. 2012 yılına gelindiği zaman Suudi Arabistan’da benzer bulgularla yeniden ortaya çıkmıştır (McIntosh ve Perlman, 2015). Çin’in Vuhan kentinde başlayan Covid-19 Salgın vakası ilk olarak 30 Aralık 2019 tarihinde bildirilmiştir. COVID-19 Salgınının deniz ürünleri satan pazardan ortaya çıktığı gerekçesiyle kısa bir süre sonra pazar kapatılmıştır. İlk başlarda zatürre olarak ifade edilen salgın, ilk ölümcül vakasını 2020 yılının başlarında 11 Ocak’ta göstermiştir. Kısa süre sonra Tayland ve Japonya’ya yayılması sonucunda kamuoyuyla ölümcül virüs olduğu bilgisi paylaşılmıştır (World Health Organization, 2020). COVID-19 Salgınının bulaşma hızı kesin olarak bilinmemektedir fakat öksürme ve hapşırma yani damlacık yoluyla bireylere temas etmesi halinde bulaştığı bilinmektedir. Virüs bulaşan hastalarda genellikle ateş, nefes darlığı, boğaz ağrısı, baş ağrısı, kas ağrıları, tat ve koku alamama gibi bulgular görülmektedir. Virüslü vakaların yaşlarının büyük olması, yüksek tansiyon, diyabet, kanser ve kronik akciğer hastalıklarına sahip olmaları virüsün ölümcül olma riskini arttırmaktadır (T.C Sağlık Bakanlığı, 2020).

1.1. Pandemi Tanımı

Sağlık Bakanlığı’nın Covid-19 Bilgilendirme Platformunda yer verdiği Covid-19 Sözlüğüne göre pandemi, hastalığın ya da enfeksiyonun tüm dünyaya yayılması şeklinde tanımlanmaktadır (T.C Sağlık Bakanlığı, 2020). Daha önce ortaya çıkmamış bir hastalığın ortaya çıkması, ortaya çıkan bu hastalığa maruz kalmak, hastalığın kolaylıkla ve hızlı bir şekilde insanlara bulaşması ve bulaşan hastalığın ölümcül sonuç yaratması ile COVID-19 Salgın süreci başlamış olmaktadır (World Health Organization, 2020).

1.2. Türkiye’de Covid-19 Salgını

Türkiye’de ilk vaka 11 Mart 2020 tarihinde çıkmıştır. Bu tarihten itibaren yaklaşık bir haftasonra 17 Mart tarihinde vaka sayısı 98 olmuş ve ilk ölüm yine 17 Mart tarihinde gerçekleşmiştir. Virüsün hızla yayılması ve ölümcül olması sebebiyle vakalar açıklandıktan kısa bir süre sonra kısıtlamalar başlamıştır (T.C. Sağlık Bakanlığı, 2024).

COVID-19 Salgını, bağışıklık sistemi düşük ve kronik rahatsızlığa sahip olan bireyler için yüksek tehlike arz ettiğinden ilk kısıtlama 65 yaş üzeri bireyler için gelmiştir. 21 Mart saat 24.00’den sonra hem 65 yaş üzeri bireyler hem de böbrek, karaciğer, hipertansiyon, astım, KOAH kalp-damar hastalığı gibi kronik rahatsızlığı olan bireylere dışarı çıkma yasağı gelmiştir. Bu kısıtlamaya ek olarak aynı tarihte 81 ilde tüm pastane ve restoran gibi benzer işletmelerde geçerli olacak şekilde salgının hızla yayılmaması için sadece paket servis ve gel-al gibi hizmetler kullanılmaya başlanmıştır (T.C. İçişleri Bakanlığı, 2020).

Tablo 1.1. Belirli Tarihlerdeki Vaka, Test ve Vefat Sayıları

Tarih	Vaka Sayısı	Test Sayısı	Vefat Sayısı
11 Mart 2020	1	0	0
17 Mart 2020	98	0	1
27 Mart 2020	5.698	47.823	92
30 Nisan 2020	120.204	1.033.617	3.174
31 Mayıs 2020	163.942	2.039.194	4540
30 Haziran 2020	199.906	3.381.650	5.131
31 Temmuz 2020	230.873	4.800.823	5.691
31 Ağustos 2020	270.133	7.138.492	6.370
30 Eylül 2020	318.663	10.380.261	8.195
31 Ekim 2020	375.367	14.001.814	10.252
30 Kasım 2020	500.865	18.592.292	13.746
31 Aralık 2020	2.208.652	24.504.567	20.881

Kaynak: (T.C. Sağlık Bakanlığı, 2024)

Tablo 1.1.’de bireylerin belirli tarihlerdeki vaka, test ve vefat sayıları verilmiştir.

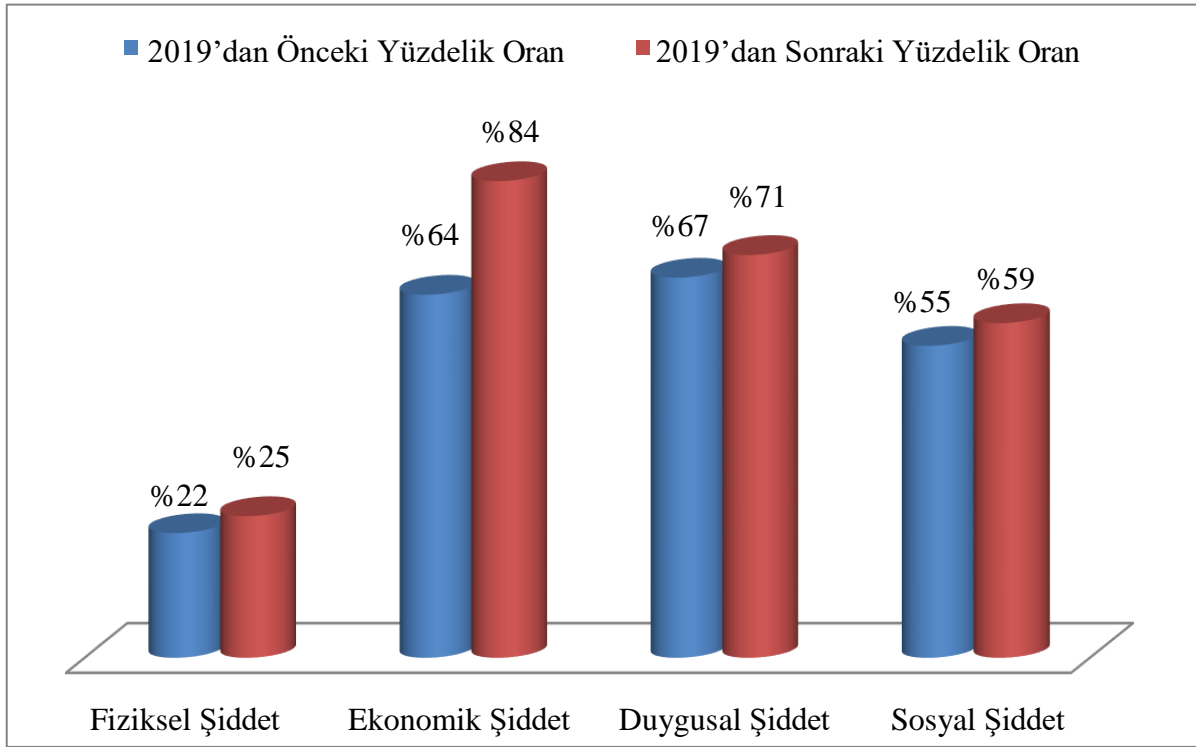
Ölüm oranlarının kısa sürede artmasıyla birlikte eğitimde uzaktan eğitim modeline geçilirken kuaför ve güzellik salonları faaliyetlerini durdurmuş ve şehirlerarası seyahatler izne tabi tutulmaya başlanmıştır. Şehirlerarası seyahatin kısıtlanması, dışarı çıkma yasağı getirilmesi, kafe ve restoranların kapatılması gibi kısıtlayıcı politikalar, bireylerde gerek sosyal hayatlarının zedelenmesinde gerekse ekonomik durumlarının zedelenmesinde büyük rol oynamaktadır.

Türkiye’de COVID-19 Salgınının başlangıcından günümüze kadar geldiğinde nüfusuna oranla en çok aşı yaptıran il %91 oranla Muğla olurken, %63 oranla Şanlıurfa en az aşı yaptıran il olmuştur. Ülke genelinde tek doz aşı yapılma oranı %93,38, çift doz aşı yapılma oranı %85,70 iken toplamda 3 doz aşı yaptıran birey sayısı 152.737.311’e ulaşmıştır (T.C. Sağlık Bakanlığı, 2024).

1.3. COVID-19 Salgının Toplumsal Etkileri

Salgınla mücadele kapsamında uygulanan kısıtlamalar bireyler üzerinde birçok olumsuz etkiye sebep olmuştur. Bu dönemde alınan seyahat kısıtlamaları, iş yerlerinin kapatılması, konserlerin, spor etkinliklerinin ve tiyatroların iptal edilmesi, sinemaların kapatılması vb. gibi alınan önlemler bireylerin dışarıdaki sosyal faaliyetlerini sona erdirmiştir. Eğitimde uzaktan eğitim modeli öğrencileri, iş yerine gitmeden evden çalışma zorunluluğu çalışanları ev içinde kalmaya mecbur kılmıştır. Dolayısıyla her yaştaki bireyin evde geçirdiği zaman daha çok artmıştır. Aynı ev içerisindeki ailelerde mutlu ilişkilerin zayıfladığı ve aile içindeki şiddetin arttığı bir dönem oluşmuştur (Nar, 2020: 371-372).

Şekil 1.1., Türkiye Kadın Dernekleri Federasyonu’nun 2007-2021 yılları arasındaki ev içi şiddet hattını arayan bireylerin çağrısıyla oluşturulan rapordan yararlanılarak oluşturulmuştur. COVID-19 Salgın döneminde yaşanan dışarı çıkma kısıtlamaları ile bireylerin evde daha çok vakit geçirmesi sonucunda hane halkı içerisinde oluşan geçimsizliklerin arttığı gözlemlenmiştir. Aile içi şiddet vakalarının sadece fiziksel şiddetten ibaret olmadığı bunun yanı sıra duygusal, ekonomik ve sosyal şiddetlerinde olduğu gösterilmiştir. Fiziksel şiddetin uygulandığı 17.601, duygusal şiddetin uygulandığı 15.059, ekonomik şiddetin uygulandığı 4.346 ve son olarak sosyal şiddetin uygulandığı 5.608 vaka tespit edilmiştir (Türkiye Kadın Dernekleri Federasyonu, 2023: 24-25).



Şekil 1.1. 2019'dan Önceki ve Sonraki Dönemlere Ait Şiddet Türlerinin Oranları

Kaynak: (Türkiye Kadın Dernekleri Federasyonu, 2023)

COVID-19 Salgınının bireyler üzerindeki olumsuz etkisi görüldüğü üzere oldukça geniştir. Bireylerin eski rutinlerini geride bırakmak zorunda olması fiziksel ve psikolojik anlamda onların yaşam kalitesini düşürmektedir. Yürüyüş ve egzersiz gibi fiziksel aktivitelerden eksik kalan bireylerin metabolizmaları bozulmakta, yeme bozukluğu meydana gelmekte ve aşırı kilo artışı olmaktadır. Bu sonuçlara ek olarak da psikolojileri olumsuz etkilenmektedir. Oysa fiziksel aktiviteler bireylerin zihinsel, motor gelişimine katkı da bulunan, bireylerde erken yaşlanmayı önleyen ve yaşam kalitesini arttıran bir eylem olmaktadır (Çakır, 2019: 191-192). Herhangi bir eylemde bulunmadan saatlerce telefon veya elektronik cihazlarla meşgul olmak, sanal marketlerden alışveriş yapmak, hazır gıda tüketimine yönelmek bireyleri tembelleştirmiş ve sedanter yaşam tarzını benimsemelerine yol açmıştır. Örnek olarak Ürdün'de yapılan araştırmaya katılan katılımcıların %82,7'si elektronik cihaz kullanımının arttığını ve yine aynı katılımcıların %81,9'unun sosyal medya kullanma alışkanlığının arttığını belirtmiştir (Alomari, Khabourve Alzoubi, 2020: 1760).

Yine COVID-19 Salgınından önceki dönemde İtalya'da yapılan çalışmada bireylerin yüksek kalorili beslendiği ve dondurma, tatlı, tuzlu gibi zararlı hazır gıdaların yüksek oranda tüketildiği tespit edilmiştir (Scarmozzino ve Visioli, 2020: 2).

1.4. COVID-19 Salgınının Etkileri Üzerine Literatür Taraması

Ulusoy ve Civek (2020) çalışmalarında Türkiye, ABD ve Çin ülkelerinde pandeminin önce ve sonrası için enflasyon ve faiz değerlendirmesini gerçekleştirmişlerdir. Bahsi geçen üç ülke içinde ekonomik göstergeler benzerlik taşımaktadır. Enflasyondaki yüksek artış, ticaret hacminin daralmasından meydana gelen para giriş çıkışlarındaki farklar ve hizmet sektöründeki yarı yarıya olan daralmalar ile birlikte resesyon sürecine girilmiştir.

Aydın ve Karabacak (2020) tarafından yapılan çalışmada Türkiye, ABD, Çin Hindistan, İspanya, Fransa, Almanya ve İngiltere ülkeleri yer almaktadır. Verilen ülkelerin ekonomilerindeki genel şoklardan bahsetmiştir. Ülkelerin almış olduğu önlemlerden bahsederken hükümetlerin amacının ekonomideki düşüşün sert olduğu gibi kalkınmanın ve toparlanmanın da aynı ölçüde ve hızda olacağı bilgisini de ifade etmiştir.

Ünüvar ve Aktaş (2022) Dünya’da ve Türkiye’de Covid-19 Pandemisinin Ekonomik Etkileri adlı çalışmalarında IMF ve TÜİK verilerine kullanarak makroekonomik göstergeler üzerinde detaylı bir çalışma yapmışlardır. Çalışmanın sonucunda COVID-19 Salgın sürecinde bireylerin tüketim harcamalarının azalacağı, tasarruf oranlarının artacağını, işsizlik oranlarının artmasıyla beraber ekonomide durgunluk yaşanacağı ve yoksulluk oranlarının artacağı sonucuna ulaşmışlardır.

Duran ve Acar (2020) çalışmalarında pandeminin etkilerini sektörel bazlı incelemişlerdir. İşsiz kalan bireylerin alım güçlerinin azalması gıda talebini azaltırken tarım sektörünü olumsuz etkilendiğini, COVID-19 Salgını ile mücadele döneminde alınan kısıtlamaların turizm sektörünü neredeyse durma noktasına getirdiğini bildirmiştir. Ülke içi ve ülke dışı seyahatlerin yasaklanmasıyla birlikte havacılık sektörünün olumsuz etkilendiği eklemiştir.

Dündar (2020) çalışmasında, COVID-19 Salgını döneminde bireyler arasındaki temasın kısıtlanması ile birlikte turizm, toplu taşıma, restoranlar gibi hizmet sektörlerindeki taleplerde net bir düşüşün olacağını belirtmiştir. Yaşanan salgının 2008 finansal krizinden daha derin etki bırakacağını belirtmiş ve hükümetlerin uygulaması için ekonomik destek paketlerinin faaliyete geçmesi doğrultusunda önerilerde bulunmuştur.

Türk, Bingül, Ak (2020) salgın hastalıkların geçmişten günümüze kadar hep var olduğunu ve bu salgına son verebilmek için nasıl çalışmalar yapıldığını belirtmişlerdir. Salgınların doğrudan sonuçlarının görülebilir ve hızlı sonuçlar ortaya çıkardığını ifade ederken

dolaylı sonuçlarında bir o kadar önemli olduğunu ve sonuçlarını daha yavaş meydana getirdiğini ifade etmişlerdir.

Lal (2020) çalışmasında salgının hem sağlık hem de ekonomi üzerindeki etkisini incelemiştir. Salgından en çok etkilenen ülkeleri belirlemiştir ayrıca bu ülkelerde sağlık, ekonomi ve sosyal düzendeki yaşanan değişikliklerden bahsetmiştir. Yaşanan değişiklikler neticesinde dünya genelinde 1.25 milyar çalışanın işten çıkarılma riskinden söz etmiştir.

Şanlı (2020) Keynesyen model kullanarak salgının ABD ve Çin'in ekonomileri üzerine etkilerini incelemiştir. Çalışmada en etkili faktörün kamu harcamalarının olduğu ve bu süreçte faiz ve enflasyon ikilisinin iyi yönetilmesi gerektiği belirtilmiştir.

Eryüzlü (2020) pandemiden dolayı Türkiye'nin içinde bulunduğu ekonomik krizi daha hafif atlatabilmesi için 'Helikopter Para' teorisini incelemiştir. Teorinin olumlu ve olumsuz yanlarını incelemiştir. Sonuç olarak yüksek enflasyon gerçeğinin her varsayımda da olacağı tezine ulaşmıştır. Olumlu sonuç oluşturabilmek için uygulanan ekonomi paketlerinin arz yönlü olması şartını gerekli kılmıştır. Eğer talep yönlü destekler olursa yüksek enflasyon kaçınılmaz olacaktır.

Yiğiter ve Karabulut (2020) COVID-19 Salgını Döneminde Finansal Piyasaların Güven Endeksleri Açısından İncelenmesi adlı çalışmalarında VAR analizi kullanmışlar ve sektör güven endeksini etkileyen değişkenleri bulmaya çalışmışlardır. Çalışma neticesinde tüketici güven endekslerinin bozulmadığı görülürken sektör güven endeksinde kötüleşme olduğu bulgusu ortaya çıkmıştır. Sektörel güven endeksleri, pandeminin başladığı ilk aylarda gerilerken normalleşme sürecinin başladığı aylarda yükselmiştir. Aynı dönemlerde tüketici güven endeksinde herhangi bir değişme söz konusu olmamıştır. Bu sebeple çalışmalarda sektör güven endeksinin kullanılması gerektiği önemli belirtilmiştir.

Sertkaya ve Baş (2021) çalışmalarında salgının 1929 ekonomik krizinden sonra görülen en büyük ekonomik kriz olduğunu ifade etmişlerdir. Ekonomiyi iyileştirmek için uygulanan önlem paketlerinin Türkiye'de bulunan yapısal ekonomik sorunlardan dolayı tam anlamıyla verimli bir sonuç oluşturmadığı sonucuna varmışlardır.

Coibion, Gorodnichenko, Weber (2020) salgının ekonomik yönünü hesaplamak için yaptıkları çalışmada anketlerden yararlanarak bireylerin salgından önceki ve sonraki harcamalarını karşılaştırmışlardır. Anket sonucunda salgının ekonomiyi kitleme noktasını getirdiğini ve işsizlik oranını arttırdığı tezine ulaşmışlardır.

İKİNCİ BÖLÜM

COVID-19 SALGINININ SEKTÖRLERE GÖRE EKONOMİK ETKİLERİ

Bu bölümde, COVID-19 salgınının ekonomik etkileri sektör bazında ele alınacaktır. Salgının sağlık, turizm, eğitim, bankacılık, ulaşım, tarım ve e-ticaret gibi temel sektörler üzerindeki doğrudan ve dolaylı etkileri incelenecek; her bir sektörde meydana gelen değişimler, zorluklar ve uyum süreçleri analiz edilecektir.

1. Covid-19 Salgınının Sektörlere Göre Ekonomik Etkileri

COVID-19 Salgını dünyada yaşanan diğer salgınlar gibi günlük yaşantımızdaki her olaya olumlu ya da olumsuz etki bırakmaktadır. Sosyal hayatımız da uygulamak zorunda kaldığımız kısıtlamalardan ve tedbirlerden dolayı birçok sektörün etkilenmesi kaçınılmaz olmaktadır. Sektörlerin nasıl etkilendiği ve sektörde nasıl değişiklikler meydana geldiği çalışmanın devamında açıklanacaktır.

1.1. Sağlık Sektörüne Etkisi

Sağlık, insanların fiziksel, zihinsel ve sosyal sağlıklarını koruma, geliştirme ve geliştirme amacıyla hizmet veren bir alandır. Bu sektör, hastaneler, klinikler, sağlık merkezleri, eczaneler, gibi birçok kamu kurumunu ve özel sağlık kurumları barındırmaktadır. Toplumun korunması için halk sağlığı, acil durum yönetimi ve epidemiyoloji gibi konular da oldukça önem arz etmektedir. Bu sebeple sağlık sektörü, COVID-19 Salgını döneminde şüphesiz ki en çok etkilenen sektörlerin başında gelmektedir. Salgın hastalığın hızla ilerlemesi ve acil müdahale gerektirmesi gibi birçok nedenle bu dönemde sağlık çalışanlarının izinleri kaldırılmış, destek amaçlı ek ödemeler verilmiştir (Duygulu vd., 2020: 38).

COVID-19 Salgını döneminde mevcut hastanelerin karantina hastanesi sebebi ile faaliyet gösterememesi, yeni hastanelere ihtiyaç duyulması, halkın sağlık ihtiyacını karşılamak için hastanelerde yapılan COVID-19 testlerinde ve tedavi ilaçlarında hastalardan ücret talep edilmemesi ve sağlık çalışanları için koruyucu ekipmanların temin edilmesi gibi birçok kalemde harcamalar yapılmıştır (Sarıyıldız vd., 2021: 317). Kamu hastanelerinin karantina sebebiyle faaliyette bulunamaması özel hastanelere olan talebi arttırmıştır. Bütün özel hastanelerin karlılarının arttığını ifade etmek mümkün olmasa da birçok özel hastanenin önceki yıllara göre karının arttığı ifade edilebilmektedir (Uçakkuş ve Çilhoroz, 2022: 269).

Tablo 2.1, TÜİK'in 2019 ve 2022 yılları arasındaki zamanda gerçekleşen sağlık harcamaları istatistik verilerinden oluşturulmuştur.

Tablo 2.1. 2019-2022 Yılları Arası Kişi Başı ve Toplam Sağlık Harcaması (Bin TL)

	2019	2020	2021	2022
Kişi Başı Sağlık Harcaması	2.434 TL	2.997 TL	4.206 TL	7.141 TL
Toplam Sağlık Harcaması (Milyon TL)	201.031 TL	249.932 TL	353.941 TL	606.835 TL

Kaynak: (Türkiye İstatistik Kurumu, 2023)

COVID-19 Salgınının ilk başladığı yılda kişi başı sağlık harcaması 2 bin 434 TL iken 2022 yılına gelindiği zaman bu tutar 7 bin 141 TL'ye ulaşmıştır. Yine verilen yıllar içerisinde toplam sağlık harcaması 201 milyar 31 milyon iken yaklaşık 3 kat artarak 606 milyar 835 milyon TL'ye ulaşmıştır. Verilen süre içerisinde sağlık alanında ani bir yükselme olması pandeminin sektör üzerindeki etkisini açıkça göstermektedir.

1.2. Turizm Sektörüne Etkisi

Turizm sektörü, insanların seyahat etme, keşfetme ve yeni deneyimler yaşama arzusuna dayanan büyük bir ekonomik alandır. Ayrıca kültürel, ekonomik ve sosyal açıdan incelendiği zaman ülkelerin ekonomileri için önem arz etmektedir. Ülkeye ihracat ve ithalat için döviz kazandırmak, yeni iş alanları yaratmak, ekonomik büyümeye destek olmak gibi birçok yararı bulunmaktadır (Aktı, 2022: 2).

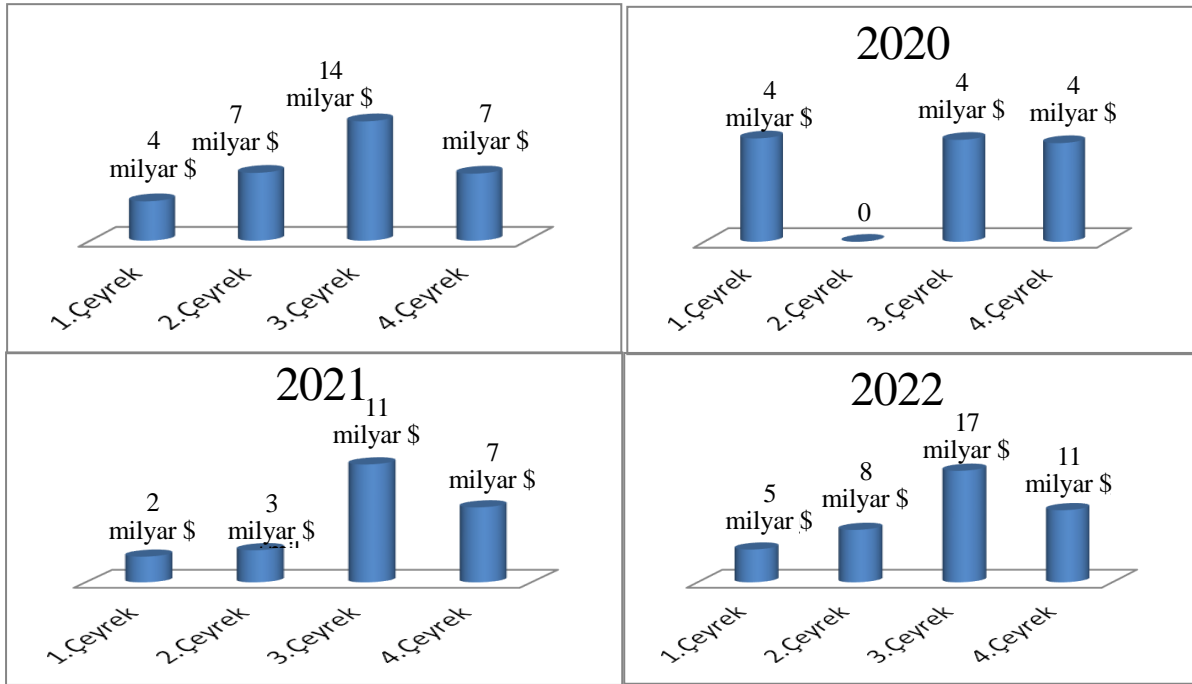
Ülkemizde ise hem yaz hem de kış turizminin olması büyük avantaj sağlamaktadır. Ülkenin dört bir yanının gelişmesine olanak sağlarken bir yandan da toplum için yeni iş alanları açmaktadır. Bunların yanı sıra turizm faaliyetlerinin ekonomiye olumlu anlamda etki etmesi için ülkeye giriş yapan turistlerin sayısı, ziyaret gününün ne kadar olacağı, ülkeye geliş amacı ve ülke içerisinde bulunacağı etkinliklerin ülkeye ne kadar döviz kazandıracığı önemlidir (Eşşiz, 2023: 29).

Tablo 2.2. 2019 ve 2022 Yılları Arasındaki Türkiye’yi Ziyaret Eden Turist Sayısı (Milyon)

Yıllar	Turist Sayısı
2019	51.860.042
2020	15.826.266
2021	29.357.463
2022	51.369.026

Kaynak: (Türkiye İstatistik Kurumu, 2023)

Tablo 2.2, TÜİK’in 2019 ve 2022 yılları arasındaki turizm istatistikleri verilerinden yararlanılarak oluşturulmuştur. Tablo 2.2’ye göre COVID-19 Salgın dönemi başlamadan önce ülkeye gelen turist sayısı 51 milyonu aşmışken COVID-19 Salgınının başlamasıyla birlikte turist sayısında ani bir düşüş yaşanmıştır. Virüsün yayılmaması için ülkeler arası seyahatlerin durdurulması bunun başlıca sebeplerindendir.2021 yılına gelindiğinde tedavi ilaçlarının ve Covid-19 aşısının kullanılmaya başlanması ile birlikte alınan tedbirlerin hafiflemesine olanak sağlamıştır. Zaman içerisinde ölüm oranlarının azalması, tedavilerin olumlu sonuçlanması yeni normal yaşamı beraberinde getirmiş ve 2022 yılında turist sayısındaki artış eski oranlarını yakalamaya çalışmıştır.



Şekil 2.1. 2019 ve 2022 Yılları Arasındaki Turizm Gelirleri (Milyar Dolar)

Şekil 2.1’de yıllara göre turizm gelirleri verilmiştir. Turizm sektörünün COVID-19 Salgınından ne ölçüde etkilendiğini gösterebilmek için çeyrek bazlı gösterilmiştir. 2020 yılının ikinci çeyreğinde kısıtlamalardan dolayı anket yapılamadığı için turizm geliri yayınlanamamıştır.

Turizmden elde edilen gelirlerdeki hareketlilik turist sayılarındaki hareketlilikle benzerlik taşımaktadır. COVID-19 Salgınının başlamasıyla birlikte gelirlerde ani düşüşler yaşanmaktadır. Yeni normal yaşama geçilmesiyle birlikte gelirlerde artış gözlemlenmektedir.

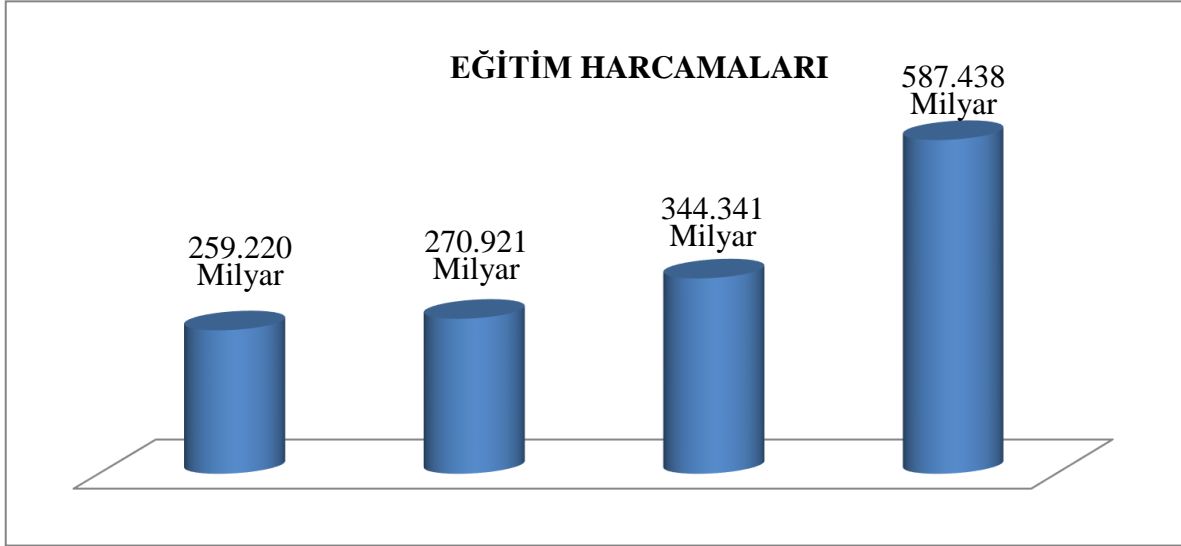
1.3. Eğitim Sektörüne Etkisi

Eğitim hizmetini aksatan durumlar genellikle savaşlar, doğal afetler ve salgınlardır. Ülkemizin tarihine bakıldığında ise salgın çok fazla yaşanmamıştır. Bu sebeple eğitime ara verilmesi ve çözüm yolları aranması konusunda zorluklar yaşanmıştır. Devletin, vatandaşlara kesintisiz ve eşit bir şekilde hizmet vermek zorunda olduğu eğitim hizmetinin aksamaması için örgün eğitime ara verildikten sonra gerekli çalışmalar yapılmış ve Milli Eğitim Bakanlığı EBA uygulamasını, Yükseköğretim Kurumları ise kendi uzaktan eğitim modeline uygun programlarını hayata geçirmiştir (Kahraman, 2020: 45). Bu dönem eğitimin dijitalleşmesi adına olumlu bir durum gibi gözükse de öğrenciler açısından birçok olumsuzluğu barındırmaktadır. Eğitimin uzaktan olması için gerekli koşulların sağlanması gerekmektedir.

Öğrencilerinde katılıma sağlanması için internet bağlantısı ve bilgisayar gibi maddi olanaklar yer alırken, sessiz bir ortam ve yine derse katılım için gerekli zaman gibi manevi olanakların da uygun olması gerekmektedir (Akbal ve Akbal, 2020: 543).

Yeni eğitim modelinin uzaktan olması hem eğitim veren kurumları hem de onlarla birlikte çalışan sektörleri de olumsuz etkilemiştir. Eğitim kurumlarındaki kantinler ve öğrencilerin kullandığı servisler faaliyetlerine son vermek zorunda kalmıştır. Özel okullarda öğrenim gören öğrencilerin okul ücretlerini ödemek istememesi ya da ücretlerin düşürülmesi gibi konular gündeme gelmiştir. Buna bağlı olarak pandemi sürecinin uzamasıyla beraber özel okullardaki öğrenci sayıları azalmış ve dolayısıyla öğretmen sayılarında da azalma yaşanmıştır (Türkiye Serbest Muhasebeci Mali Müşavirler ve Yeminli Mali Müşavirler Odalar Birliği, 2020).

Bu durumlar sonucunda özel okulların, kursların gelirlerinde azalma yaşanırken işten çıkarılan eğitimcilerin, kantin sahiplerinin ve servis şoförlerinin gelirlerinde azalmalar söz konusu olmuş ve dolayısıyla işsizlik oranında artış meydana gelmiştir.



Şekil 2.2. 2019 ve 2022 Yılları Arasındaki Eğitim Harcamaları

Kaynak: (Türkiye İstatistik Kurumu, 2021)

Şekil 2.2, COVID-19 Salgınından önceki ve sonraki eğitim harcamasını göstermektedir. Şekil 2.2’de görüldüğü üzere eğitim harcaması COVID-19 Salgın döneminde artış göstermiştir. Bu dönemde Milli Eğitim Bakanlığı, televizyonda TRT aracılığı ile öğrencilere dersler sunmuştur. Yine öğrencilere imkan sağlamak adına bütün operatörlerde geçerli olacak şekilde EBA uygulamasında kullanabilecekleri 3 GB internet erişimi sağlamıştır (T.C. Milli Eğitim Bakanlığı, 2020).

1.4. Bankacılık Sektörüne Etkisi

Bankacılık, bireylerin ya da kurumların finansal hizmetlerini sunmakla ve parasal işlemlerini yönetmesiyle ilgilenen sektördür. Mevduat toplama, kredi verme, ödeme işlemleri, yatırım ve portföy yönetimi gibi bir takım temel fonksiyonları bulunmaktadır. Girişimciler, üreticiler ve tasarruf sahibi olan bireyler için önemli bir paydaşı temsil etmektedir. Bu sebeple sürdürülebilir bir ekonomi için kaynakları verimli ve etkin kullanmada aynı zamanda finansal istikrarı sağlamada önem arz etmektedir (Yetiz, 2016: 107). Bankacılık sektöründe verilen kredinin ödenmesi ya da ödenmemesi bankalar için risk ve karlılık durumunu ifade etmektedir. Verilen kredilerin zamanında ve sorunsuz ödenmesi beklenmektedir. Bu sebeple kredi verilirken bireylerin ya da şirketlerin mali durumu ön plana çıkmaktadır. Kredi ödeme şartlarına uyulmadığı takdirde risk gündeme gelmektedir ki COVID-19 Salgın döneminde yaşanan en yaygın riskin bu olduğu kolaylıkla öngörülebilmektedir. Meydana gelmesi öngörülen risklerin olumsuz sonuç doğurmaması için bankacılık sektörü için bazı önlemler alınmıştır. Alınan önlemleri şu şekilde sıralayabiliriz (T.C. İstanbul Valiliği, 2020):

➤ COVID-19 Salgınından etkilenen firmaların nakit akışında meydana gelen bozulmaları hafifletebilmek için finansman desteği sağlanacak ve ek olarak firmaların bankalara olan kredi anapara ve faiz ödemeleri 3 aylık ertelenecektir.

➤ Kredi Garanti Fonu limit iki kat artırılarak 25 milyardan 50 milyara çıkartılacak ve durumdan olumsuz etkilendiği için nakit ihtiyaç açığı oluşan firmalara ve KOBİ'lere verilecektir.

➤ 500 bin lirayı aşmayan konutlarda kredilendirilebilen konut kredisi oranı %80 iken %90'a çıkarılacak ve asgari peşinat oranı %10'a düşürülecektir.

➤ İhracatta meydana gelen yavaşlamayı ortadan kaldırmak için ihracatçıya stok finansman desteği sağlanacaktır.

➤ İşleri olumsuz etkilenen esnaf ve sanatkarların Halkbank'a olan kredi borçları Nisan, Mayıs ve Haziran ayı için anapara ve faiz ödemeleri 3 ay faizsiz olarak ertelenecektir.

1.5. Ulaşım Sektörüne Etkisi

COVID-19 pandemisi, dünya genelinde hemen hemen tüm sektörlerde olduğu gibi ulaşım sektörünü de büyük ölçüde etkilemektedir. Seyahat yasaklarının gelmesi ve pandeminin uzun sürmesiyle birlikte bu etkiler için hem kısa hem de uzun vadeli etkiler olarak ifade etmek doğru olacaktır. Seyahat kısıtlamaları, sınır kapamalar ve genel olarak insan hareketliliğindeki azalma, havayolu endüstrisindeki uçuş sayılarında dramatik düşümlere yol açmaktadır. Özellikle uluslararası uçuşları büyük ölçüde azaltmaktadır. Hava yollarına olan düşük talep nedeniyle çok sayıda uçuş iptal edilmiş ya da ertelenmek zorunda kalmıştır. Bu sebeple sektörde ciddi gelir kayıplarına neden olmuş ve birçok havayolu şirketinin küçülmesine neden olmuştur (Bakırcı, 2020: 50).

Tablo 2.3. 2019 ve 2022 Yılları Arasındaki Havayolu Uçak Trafikliği

	2019	2020	2021	2022
İç Hat	839.894	572.994	738.150	786.150
Dış Hat	716.523	280.756	466.266	702.476
TOPLAM	1.556.417	853.750	1.204.618	1.488.626

Kaynak: (Devlet Hava Meydanları İşletmesi Genel Müdürlüğü, 2024)

Tablo 2.3, havayolunda gerçekleşen uçak trafiğini göstermek amacıyla verilmiştir. Tablo 2.3'te görüldüğü üzere COVID-19 Salgınının başladığı yıl olan 2020 yılında düşmeye başlayan uçak trafiği, COVID-19 Salgınının etkisinin azalmaya başladığı yıl olan 2021 yılında yeni normal yaşama geçilmesiyle birlikte tekrar yükselmeye başlamıştır. Yükselen uçak trafiğinin iç hatlarda daha etkili olduğu söylemek mümkün iken dış hatlarda eski düzeni tekrar sağlayamadığını söylemek mümkün olacaktır. Ulaşımın kısıtlanması sadece bulunduğu sektör üzerinde olumsuz etki yaratır demek yanlış bir ifade olacaktır. Birçok alt sektörün tabanını oluştururken ekonomi ve sosyal alanlarla bağlantılıdır. Ayrıca ulaşımın diğer ülkeler ile bağlantı sağladığını düşünürsek hem mal, hizmet akışlarının hem de insan topluluklarının transferi için önem arz etmektedir. Bu sebeple ulaşım olanaklarının kullanılabilir olması istihdamı, yatırımları, işletmelerin faaliyetlerini, ihracat ve ithalatı büyük oranda etkilediğini unutmamak gerekmektedir (Deniz, 2016: 137).

Tablo 2.4. 2019 ve 2023 Yılları Arasındaki Karayolları Yolcu ve Yük Miktarları

Yıllar	Yolcu Sayısı (Milyon)	Yük Miktarı (Ton)
2019	339601	267579
2020	288992	272913
2021	336188	331818
2022	348489	323512
2023	380178	335126

Kaynak: (Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı Karayolları Genel Müdürlüğü, 2024)

Tablo 2.4'te belirli yıllar arasındaki karayolu yolcu sayısı ve karayolu yük taşımacılığı bilgileri verilmiştir. Günümüzde Türkiye'de birincil ulaşım sistemi olarak karayolu gelmektedir. Şehirlerarası ulaşımında ön planda olması ve bireylerin kendi taşıtları ile seyahatte bulunabilmeleri gibi birçok sebebi bulunmaktadır. Pandeminin karayolu üzerindeki etkisi tabloda açıkça görülmektedir. Yine tablo da yer alan yük miktarı, yolcu sayısındaki azalan değişimin aksine artış göstermektedir. Bunun başlıca sebebi olarak COVID-19 Salgını döneminde önem kazanan e-ticaret uygulamaları gelmektedir. Yapılan bazı araştırmalarda 2020 yılının ilk altı aylık döneminde online alışverişi tercih eden kişilerin alışveriş sıklığının arttığını belirtmiştir. Fiziki olarak alışveriş yapılamaması, doğrudan temasın bulunmadığı COVID-19 Salgını döneminde e-ticaret aktif olarak kullanılmaya başlanmış ve doğrudan etki olarak karayolu üzerinden gerçekleşen kargo, yük miktarının artmasına sebep olmaktadır (Erkekoğlu ve Şahin, 2023: 361). Bir başka ulaşım yolu olan demiryolları için de sonuç karayolu ve denizyolu taşımacılığı ile benzer şekildedir.

Tablo 2.5. 2019 ve 2023 Yılları Arası Demiryolu Yolcu ve Yük Sayısı

Yıllar	Yolcu Sayısı (Milyon)	Yük Miktarı (Ton)
2019	4.912	14.707
2020	1.478	15.428
2021	2.251	14.027
2022	5.922	16.551
2023	6.257	13.115

Kaynak: (Karayolları Genel Müdürlüğü, 2024)

Tablo 2.5, demiryollarının COVID-19 Salgını dönemi içindeki yük ve yolcu sayısını göstermektedir.

1.6. Tarım Sektörüne Etkisi

Birçok sektörün COVID-19 Salgınından etkilenmesi sonucunda ekonomi de mutlak bir sıkıntı yaratacağı aşıkardır. Tarım sektörü içinde aynı şeyi söylemek mümkündür. Fakat buna ek olarak insanların yaşamlarına devam etmek için gıda tüketiminde zorunlu olma durumu tarımın sürekliliğini korumasını gerektirmektedir. Bu dönemde yaşanan işsizlik, gelir düzensizliği veya belirsizlikleri bireylerin yapmış oldukları tüketim harcamalarını etkilemektedir. Yapılan çalışmaya göre 2020 yılının mart ve nisan ayında kredi kartı harcamalarında düşüş olduğu görülmektedir.

Giyim ve aksesuardaki düşüş %75, mobilyadaki düşüş %48, yakıt ve benzin harcamalarındaki düşüş %45 olarak gerçekleşirken, gıda tüketiminde düşüş yalnızca %6 oranında olmaktadır. Bu durum göz önüne alındığında tarım ürünlerinin zorunlu tüketim malları arasında yer aldığını ve tarımsal ürünlerin arz ve talep esnekliğinin düşük olduğunu görmekteyiz (Yavuzoğlu, 2020: 87).

Tarım alanında gelişmiş olan Çin, ABD, İspanya, Rusya, Fransa ve İtalya gibi birçok ülke COVID-19 Salgınından olumsuz etkilenmektedir. Tarım alanında gelişmiş ülke olmaları ve dış ticaret ağının güçlü olmasıyla birlikte ülke içindeki yaşanan sorun, salgından çıkış düzeyleri yalnızca buldukları ülkeleri değil küresel düzeyde de tarım alanında etki yaratması söz konusu olmaktadır (Gülçubuk, 2020: 9).

Tablo 2.6. 2019 ve 2023 Yılları Arasındaki Gıda Fiyat Endeksleri

	Gıda Fiyat Endeksi	Et Fiyat Endeksi	Sürt Fiyat Endeksi	Tahıl Fiyat Endeksi	Bitkisel Yağ Fiyat Endeksi	Şeker Fiyat Endeksi
2019	94.9	99.5	102.8	96.6	83.2	78.6
2020	98.1	95.3	101.8	103.1	99.4	79.5
2021	125.7	107.5	119.6	131.2	164.9	109.3
2022	144.5	118.3	149.5	154.7	187.8	114.5
2023	124.5	114.1	123.7	130.9	126.3	154.0

Kaynak: (FAO, 2024)

Tablo 2.6, FAO'nun yayınlamış olduğu Gıda Fiyat Endeksi tablosundan yararlanılarak oluşturulmuştur. Tablo 2.6'da görüldüğü üzere COVID-19 Salgınında gıda fiyat endekslerinin arttığını rahatlıkla göstermektedir. Yapılan bir çalışmada gıda fiyatlarındaki artışın olası nedenleri şu şekilde açıklanmıştır (Cavlak ve Selvi, 2022: 44):

- Petrol fiyatlarının yükselmesi, elektrik kullanım maliyetinin artması, tohum ve gübre gibi tarımsal girdi maliyetlerinin artması
- Küresel iklim değişiklikleri ve doğal afetler
- Gıda ürünlerinin aracılığı yapan hizmet grubunun komisyon ve kar marjları
- Salgınları, doğal afetleri ve iklim değişikliklerini bahane ederek stokçuluk yapmak ve ürünleri doğrudan satışa sunmamak
- Faiz, enflasyon oranı gibi makroekonomik göstergeler yer almaktadır.

1.7. E-Ticaret Sektörüne Etkisi

COVID-19 Salgınının getirdiği kısıtlamaların sonucu olarak insanların hayatlarında yeni rutinler yer almaktadır. Bu kısıtlamalar çoğu sektör üzerinde olumsuzluklar meydana getirirken bazı sektörler için de olumlu sonuçlar meydana getirmektedir. Bu bağlamda olumlu etkilenen e- ticaret uygulamasından bahsetmek mümkün olacaktır. COVID-19 Salgını döneminde gıda, kişisel bakım, hijyen ürünleri, telefon, tablet gibi iletişim teknolojileri ticaret hacmini arttıran sektörler olarak gösterilmektedir. Yüze yüze alışverişi gerektirmeyen sektörler olması ve temel yaşam için gerekli olan market ve gıda gibi sektörler olması ticareti hareketli tutmaktadır. (Eryiğit ve Özdemir, 2023: 88).

Tablo 2.7, TÜİK verilerinden yararlanılarak oluşturulmuştur. Sadece 2019 yılında yapılan harcamalar verilmiştir. 2020 ve 2021 yılında yapılan harcamaların farklı kalemler olması sebebi ile ayrı tablo da verilecektir.

Tablo 2.7. 2019 Yılı İnternet Alışveriş Kalemleri ve Oranları

	Giyim	Seyahat	Gıda	Ev Eşya	Elektronik Eşya	Kitap/Dergi
2019	%67,2	%31,7	%27,4	%26,9	%20,3	%20,2

Kaynak: (Türkiye İstatistik Kurumu, 2019)

Tablo 2.8’de 2020 ve 2021 yıllarında internet üzerinden yapılan alışveriş oranları verilmiştir.

Tablo 2.8. 2020 ve 2021 Yılı İnternet Alışveriş Kalemleri ve Oranları

	Giyim	Online Yemek Siparişi	Basılı Kitap/Gazete	Kozmetik Güzellik Sağlık	Temizlik Ürünleri/ Kişisel Bakım
2020	%60,9	%22,5	%26,1	%21,1	%17,6
2021	%70,7	%40,8	%27,7	%28,7	%27,6

Kaynak: (Türkiye İstatistik Kurumu, 2020-2021).

2019 ve 2020-2021 yılları arasında internet üzerinden yapılan alışverişlere bakıldığı zaman bazı harcama kalemlerinde değişiklik olduğu açıkça gözükmektedir. COVID-19 Salgından önce seyahat harcaması yer alırken COVID-19 Salgınından sonra temizlik ürünleri ve kişisel bakım ürünleri yer almaktadır. 2019 yılında internet harcaması%34,1, 2020 yılında %36,5 iken 2021 yılında bu oran %44,3’e yükselmektedir (Türkiye İstatistik Kurumu, 2021).

COVID-19 Salgın döneminde e-ticaret üzerine yapılan bir anket çalışmasında bireylerin pazaryeri sitelerini neden tercih ettikleri sorulmuş ve sebepleri şu şekilde belirtilmiştir (Sarpkaya ve Sağlam, 2022: 55):

- İndirimler ve kuponlar gibi faktörlerle fiyatların uygun olması,
- Ürünler arasındaki karşılaştırmaların kolay olması,
- İade, değişim ve teslimat işlemlerinin hızlı olması,
- Satın alınmış ürünler hakkında diğer müşterilerin yorumlarının bulunması,

➤ Ürün çeşitliliğinin fazla olması

gibi faktörler bireyleri online alışverişe yönlendirmektedir. Kalabalık ortamlarda bulunmadan sağlıklı ve zamandan tasarruf ederek alışveriş yapmak bireyler için daha cazip gelmektedir. Bu kolaylığa hızlı adapte olunmuş ve günümüze geldiğimiz zaman e-ticaret üzerinden sipariş verme oranı %51,7 olmuştur (Türkiye İstatistik Kurumu, 2024).

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

COVID-19 SALGINININ MAKROEKONOMİK DEĞİŞKENLER ÜZERİNE ETKİSİ

Bu bölümde, COVID-19 salgınının makroekonomik göstergeler üzerindeki etkileri analiz edilecektir. Büyüme, işsizlik, enflasyon, dış ticaret dengesi (ithalat-ihracat) ve bütçe açığı gibi temel makroekonomik değişkenler üzerinden salgının ekonomik yapılar üzerindeki yansımaları değerlendirilecektir.

1. COVID-19 Salgınının Makroekonomik Değişkenler Üzerine Etkisi

COVID-19 Salgını, küresel ekonomik sistem üzerinde derin ve geniş çaplı etkiler yaratmıştır. Bu etkiler, makroekonomik değişkenlerin çeşitli yönlerinde kendini göstermiştir. Ekonomiler, COVID-19 Salgın sürecinde ciddi küçülmeler yaşarken, aynı zamanda bazı sektörlerde hızlı bir dönüşümü yaşamıştır. Örnek olarak turizm sektörünü ve e-ticaret sektörünü ele alabiliriz. Turizm sektörüne bakıldığında zaman pandemisinin başlamasının ardından turizm gelirlerindeki ani düşüşün aksine e-ticaret sektöründeki online alışveriş oranlarındaki artış örnek olarak ifade edilebilmektedir. Çalışmanın devamında salgının makroekonomik değişkenler üzerinde nasıl etki yarattığı anlatılacaktır.

1.1. Büyüme

Ekonomik büyüme, ülkeler için birçok ekonomik, sosyal ve politik avantaj sağlamaktadır. Bu sebeple büyümenin uzun vadede olması da önem arz etmektedir. Fert başına düşen milli gelirdeki artış ile bir önceki yıla göre daha fazla mal ve hizmet satın alabilmeleri, yaşam standartlarının yükselmesini ifade etmektedir. Yaşam standardı yüksek olan fertlerin kültür ve eğlence gibi sosyal aktivitelerde bulunması bu alandaki harcamalar üzerinde arttırıcı etki göstermektedir. Bunların yanında yüksek büyüme oranı ve yüksek büyüme hızına sahip olan ülkeler, diğer ülkeler arasında prestij sahibi haline gelmektedir. Yüksek büyüme oranlarının yanı sıra gelirin yeniden dağılımı konusu da önemlidir. Hükümetler, ekonomik büyüme gerçekleşirken düşük gelirliilerinin daha yüksek pay almalarını sağlayacak politikalar uygulamalıdır (Dinler, 2016: 625).

Gelir eşitsizliğinin ölçümü için kullanılan Gini katsayısı gelir eşitsizliğindeki durumu ifade etmek için kullanılmaktadır. Bu sayı, sifıra yaklaştıkça gelir dağılımındaki adaleti, bire yaklaştıkça gelir dağılımındaki adaletsizliği göstermektedir. 2019 yılındaki Gini katsayısı 0,395 (TÜİK, 2020) iken bir sonraki yıl 0,410 ve 2021 yılında 0,401 olarak hesaplanmıştır (TÜİK, 2022). COVID-19 Salgınından önceki Gini sayısının, COVID-19 Salgını dönemi olan 2020 yılında bire yaklaştığı yani gelir adaletsizliğinin bozulduğunu rahatlıkla göstermektedir.

Tablo 3.1. 2019 ve 2023 Yılları Arası %20'lik Oranlarla Gelir Dağılımı

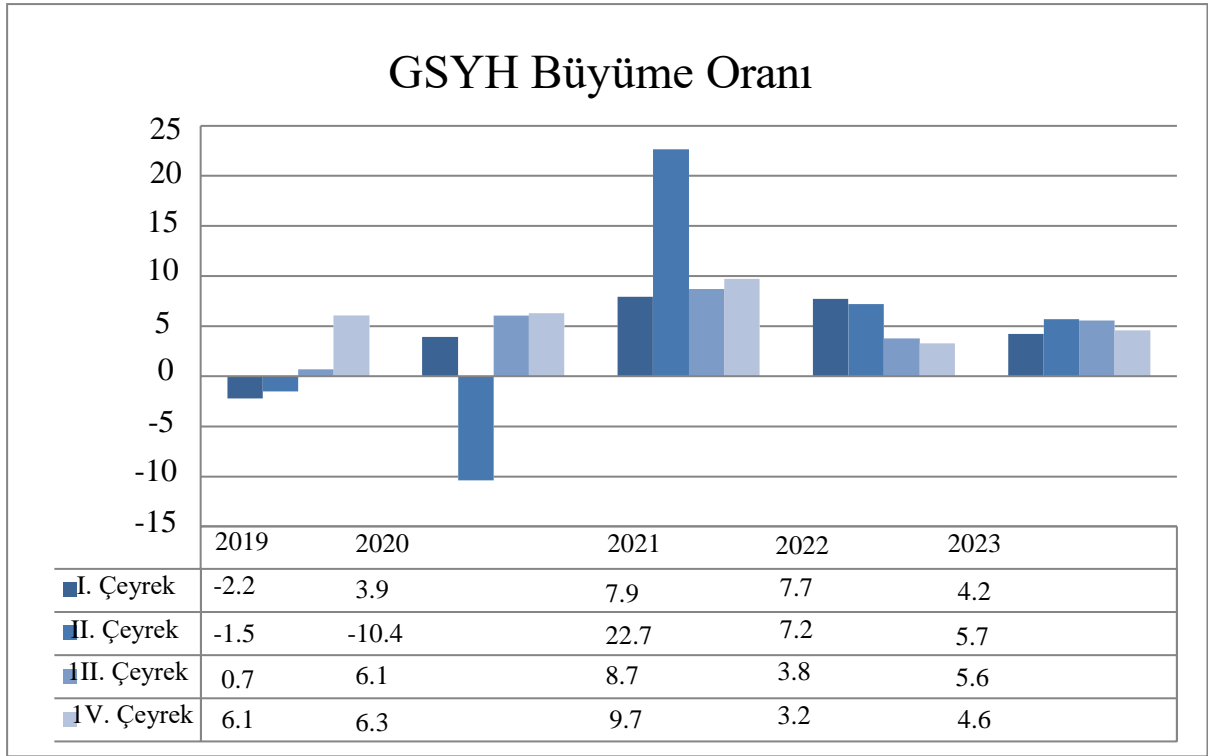
	2019	2020	2021	2022	2023
İlk %20	6,2	5,9	6,1	6,0	6,1
İkinci %20	10,9	10,6	10,8	10,4	10,2
Üçüncü %20	15,2	14,9	15,1	14,7	14,3
Dördüncü %20	21,4	21,1	21,3	20,9	20,6
Son %20	46,3	47,5	46,7	48,0	48,7

Kaynak: (TÜİK, 2024)

Tablo 3.1, Covid-19 Salgınından önceki yıla ve sonraki yıllara ait gelir dağılım oranlarını göstermektedir. Bu oranların değerli olmasının sebebi şudur: %20'lik değerler bize en düşük gelirli hane halkının ve en yüksek gelirli hane halkının sahip olduğu değerleri göstermektedir. Bu değerler arasındaki farkların çok olması ise gelir adaletsizliği göstermektedir. Ekonomik büyümenin ve refah seviyesinin doğru orantılı olduğu kaçınılmaz bir gerçektir. Bu bağlamda kişi başına düşen milli gelir önem arz etmektedir.

- 2019 yılı kişi başı GSYH: 52.316 TL, ABD doları cinsinden 9.213 dolar,
- 2020 yılı kişi başı GSYH: 60.525 TL, ABD doları cinsinden 8.597 dolar,
- 2021 yılı kişi başı GSYH: 85.672TL, ABD doları cinsinden 9.539 dolar (TÜİK, 2022).

Salgın öncesi 52.316 TL olan kişi başı GSYH, salgın sonrasında artmış gibi gözükse de bu zaman dilimi içerisinde kur farkını da unutmamak gerekmektedir. COVID-19 salgını, tüm dünyada olduğu gibi Türkiye'de de ekonomik büyümeyi önemli ölçüde etkilemiştir. Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) tarafından açıklanan makroekonomik veriler, salgının ekonomik etkilerini anlamak için önemli bir kaynaktır. Bu sebeple salgının Türkiye ekonomisi üzerindeki etkisi, hem daralma hem de toparlanma dönemlerinde TÜİK verileri ışığında incelenecektir. Pandeminin etkili olduğu 2020 yılında, Türkiye ekonomisi birçok sektörde keskin bir daralma yaşamaktadır. Bu dönemde alınan kısıtlama tedbirleri ile turizm ve ulaştırma gibi sektörlerde önemli kayıplara neden olmaktadır bu durum da sonuç olarak ülke gelirlerini olumsuz etkilemektedir.



Şekil 3.1. 2019 ve 2023 Yılları Arası GSYH Büyüme Oranı

Kaynak: (TÜİK, 2024)

Şekil 3.1’de görüldüğü üzere salgının en etkili olduğu dönem, 2020 yılının ikinci çeyreğidir. Bu çeyrek diliminde Türkiye ekonomisi yıllık bazda %10,3 oranında küçülmektedir ve salgın sürecindeki en sert daralmalardan biri olarak kayda geçmektedir.

2020 yılının sonlarına doğru kısıtlamaların hafiflemesiyle beraber eski düzene geçilmeye başlanmıştır. Ticari faaliyetlerin yeniden başlaması, ulaşımın, turizmin ve hizmet sektörlerinin yeniden canlanması 2021 yılının ülke için toparlanma yılı olduğunu göstermektedir.

1.2. İşsizlik

Salgının iş gücü piyasasında ciddi bozulmalara yol açtığı görülmektedir. Hükümetin uyguladığı sokağa çıkma yasakları ve işletmelerin kapanma durumu, çalışanların büyük bir kısmı için işsizliği meydana getirmektedir. Bu durum özellikle hizmet sektöründe keskin iş kayıplarına neden olmaktadır.

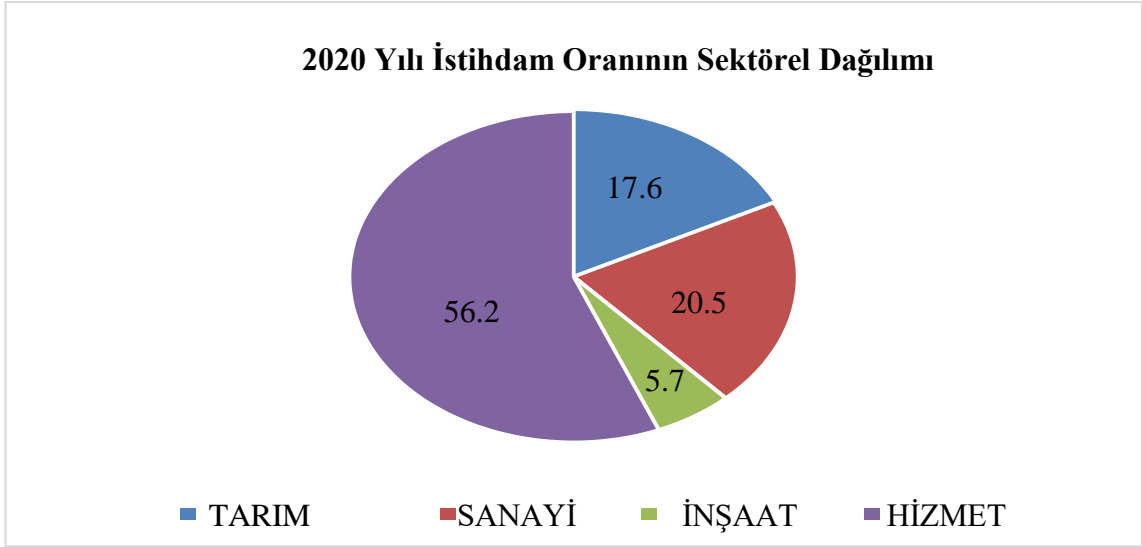
Tablo 3.2. 2019-2020 Yılları İşsizlik, İşgücüne Katılma, İstihdam, Tarım Dışı İşsizlik ve Genç Nüfus İşsizlik Oranı

	İş Gücüne Katılma Oranı	İstihdam Oranı	İşsizlik Oranı	Tarım Dışı İşsizlik Oranı	Genç Nüfus İşsizlik Oranı
2019/Ağustos	52,8	45,4	14,0	16,4	27
Eylül	52,7	45,4	13,8	16,1	25,9
Ekim	52,7	45,6	13,5	15,7	25,0
Kasım	52,6	45,7	13,2	15,4	24,1
Aralık	52,3	45,4	13,1	15,3	24,1
2020/Ocak	51,8	45,2	12,7	14,8	23,2
Şubat	50,8	44,3	12,8	14,7	23,7
Mart	49,1	42,7	13,1	15,2	25,1
Nisan	47,7	41,1	13,7	16	26,4
Mayıs	47,8	41,1	13,9	16,3	26,8
Haziran	48,6	41,8	14,1	16,5	26,8
Temmuz	49,3	42,6	13,6	15,9	25,8

Kaynak: (TÜİK, 2020)

Tablo 3.2, TÜİK'in mevsim etkisinden arındırılmış tablosundan oluşturulmuştur. Tablo 3.2'ye bakıldığında zaman 2019 yılının son çeyreğindeki işsizlik oranı, 2020 yılının ilk çeyreğine geldiğinde düşmektedir. Mart ayında COVID-19 Salgınının başlamasıyla işsizlik oranında artış görülmektedir. Nisan, Mayıs, Haziran aylarında salgının ilerlemesi ve tedbir için alınan kısıtlamaların başlamasıyla birlikte işsizlik oranında devam eden artışlar görülmektedir. İstihdam oranı ve işgücüne katılma oranlarına bakıldığında da benzer sonuç göze çarpmaktadır. Salgınin başlaması hem işgücüne katılma oranında hem de istihdam oranında negatif etki yaratmaktadır.

Avrupa Birliği üye ülkelerinde genç nüfus ortalaması %10,7 iken Türkiye' de toplam nüfus içerisinde genç nüfusun oranı %15,6'dır. Bu sebeple genç nüfusun işsizlik oranı diğer Avrupa Birliği ülkelerine göre yüksek seyretmektedir. Salgınin başlamasıyla birlikte bu oranında da artış görülmektedir (TÜİK, 2020).



Şekil 3.2. 2020 Yılı İstihdam Oranının Sektörel Dağılım

Kaynak: (TÜİK, 2021)

Tablo 3.3, COVID-19 Salgını öncesi dönemde ve pandeminin yaşandığı dönemde sektörler arasındaki farkı gösterebilmek adına TÜİK'in verilerinden yararlanılarak oluşturulmuştur.

Tablo 3.3. 2019 ve 2020 Yılında Verilen Sektörler Arasında Meydana Gelen Fark (Bin TL)

Milyon TL	2019	2020	Fark
Tarım	5.097 TL	4.716 TL	-381binTL
Sanayi	5.561 TL	5.497 TL	-64binTL
Hizmet	15.872 TL	15.060 TL	-812binTL
İnşaat	1.550 TL	1.538 TL	-12binTL

Kaynak: (TÜİK, 2021)

Tabloya 3.3'e bakıldığı zaman her sektörün aynı düzeyde etkilenmediği açıkça görülmektedir. COVID-19 Salgını döneminde market, lojistik ve kargo taşımacılık kollarındaki iş alanlarının faaliyetlerinin artmasına karşılık hizmet sektöründeki daralma dikkat çekmektedir(Balcı ve Çetin, 2020: 43). İlk olarak bu dönemde uzaktan çalışma modeline geçen veya geçebilen sektörler için bu durumdan olumsuz etkilenmeleri daha az olmaktadır. Tarım, inşaat gibi sektörlerde uzaktan çalışma modeli olmadığı için olumsuz etkilenmeleri daha yüksek olmaktadır. Sektörlerin olumsuz etkilenmesinin yanı sıra çalışanların işsiz kalma korkusu ortaya çıkmaktadır. Bu bağlamda çalışan kesimin de salgından etkilenme düzeyleri farklılık göstermektedir (Kara, 2020: 279).

COVID-19 Salgını döneminde çalışma hayatında meydana gelen bazı değişiklikler bulunmaktadır. Bu değişiklikleri şu şekilde sıralayabiliriz:

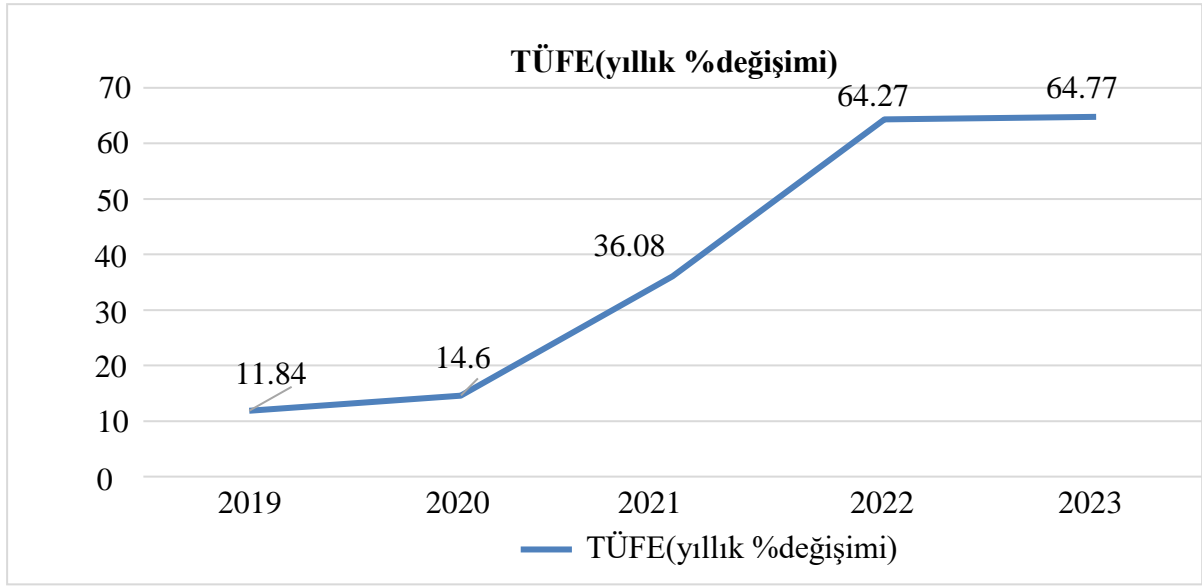
➤ “Yeni Koronavirüs (Covid-19) Salgınının Ekonomik ve Sosyal Hayata Etkilerinin Azaltılması Hakkında Kanun ile Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun” ile işten çıkarma yasağı düzenlemiştir. Kanuna göre işten çıkarma yasağı 3 ay ile sınırlandırılırken Cumhurbaşkanını 6 aya kadar uzatma yetkisi verilmiştir (7244 sayılı Yeni Koronavirüs (Covid-19) Salgınının Ekonomik ve Sosyal Hayata Etkilerinin Azaltılması Hakkında Kanun ile Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun md.9).

➤ İşverenlerin işçileri mağdur durumda bırakmaması için tek taraflı ücretsiz izne çıkarma kanunu düzenlenmiştir. Bu kanuna göre işçi ve işverenin karşılıklı anlaşması durumunda ücretsiz izne çıkabileceğine karar verilmiştir ancak aksi durumda işveren tek başına karar verirse işverenin haksız feshi olarak değerlendirilmiştir (7244 sayılı Yeni Koronavirüs (Covid-19) Salgınının Ekonomik ve Sosyal Hayata Etkilerinin Azaltılması Hakkında Kanun ile Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun md.9).

➤ Uzaktan çalışma modeli, işverenin verdiği iş tanımını evinde veya belirlenen başka bir yerde ya da teknolojik ortamda iş edinimini tamamladığı durumdur. Evde hizmet sözleşmesiyle tamamlanan bu model, genellikle ofis ortamında çalışan ve bilgisayar gibi teknolojik cihazlarla yerine getirilen modeldir (4857 sayılı İş Kanunu md.14).

1.3. Enflasyon

Covid-19 pandemisi, Türkiye'deki enflasyonu besleyen hem talep hem de arz yönlü faktörleri beraberinde getirmektedir. Küresel tedarik zinciri sorunları, döviz kuru dalgalanmaları, yüksek gıda fiyatları ve petrol fiyatlarındaki artışlar, Türkiye'deki enflasyonu yükselten başlıca etkenler arasında yer almaktadır. Ayrıca, düşük faiz politikaları ve salgının yarattığı belirsizlikler, enflasyonun daha da hızlanmasına yol açmaktadır. COVID-19 Salgını sonrasında, özellikle 2021-2023 yıllarında Türkiye'de enflasyon oranları yüksek seyretmiş ve bu durum, ekonomik istikrarı sağlama çabalarını zorlaştırmaktadır (Çelik, 2022:7).



Şekil 3.3. 2019 ve 2023 Yılları Arasındaki Yıllık TÜFE Değişimi

Kaynak: (TCMB, 2024)

Şekil 3.3'te 2019-2023 yılları arasında yıllık enflasyon oranları paylaşılmıştır. Salgından önceki dönemde enflasyon oranı %11,84 oranlarında seyrederken, COVID-19 Salgını başladıktan sonra 2020 yılında %14,6 ve 2021 yılında salgının ekonomi üzerine etkisini yoğunlaştırması sebebiyle ani bir yükselişle %36,08'e çıkmaktadır.

Genel bir ifade ile salgının Türkiye'deki enflasyon üzerindeki etkisi bir dizi faktöre bağlıdır. Bu faktörleri şu şekilde özetleyebiliriz:

➤ Talep yönlü etkiler: Salgının başlangıcında, Türkiye'de de dahil olmak üzere birçok ülkede hükümetler, sağlık önlemleri ve karantinalar nedeniyle ekonomik faaliyetleri kısıtlama yoluna gitmişlerdir. Başlangıçta, kısıtlamalar ve karantinalar nedeniyle tüketici harcamaları azalmakta, bu da talep yönlü baskıyı oluşturmaktadır. Ancak, çalışmanın önceki bölümünde de bahsedildiği gibi salgının ilerleyen dönemlerinde, bazı harcama kalemlerinde örneğin evde geçirilen zamanla birlikte elektronik, mobilya harcamaları, temel ihtiyaç ürünleri olan gıda ve temizlik malzemelerinde artış gözlemlenmektedir.

➤ Tedarik zincirine etkisi: Türkiye, dışa bağımlı bir ülke olduğu için pek çok üretim malzemesini, özellikle ham madde ve yarı mamul ürünleri ithal etmektedir. COVID-19 Salgını nedeniyle dünya genelinde üretim ve lojistik aksaklıkları yaşanmakta ve global tedarik zincirlerinde kesintilere neden olmaktadır. Bu durum da Türkiye'deki üretim maliyetlerini artırarak fiyatların yükselmesine neden olmaktadır. Üstelik küresel petrol fiyatlarındaki

dalgalanmalar ve enerji maliyetlerinin artışı da enflasyonist baskıları şiddetlendirmektedir (Çatuk ve Aydın, 2021: 443-444).

➤ Döviz kuruna etkisi: COVID-19 Salgını sırasında Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası(TCMB), ekonomiyi desteklemek amacıyla faiz oranlarını düşürme çalışmalarına başlamıştır. Ancak, düşük faiz oranları ve salgının getirdiği belirsizlikler, Türk Lirası'nda değer kaybına yol açmakta ve döviz kuru artışı enflasyonu tetiklemektedir. Türk Lirası'na olan güvenin azalması döviz kurunun yükselmesine sebep olurken bir yanda da ithal ürünlerin fiyatlarının artmasına sebep olmaktadır. Dolayısıyla salgının döviz kuru üzerinde önemli bir rol oynadığı açıkça ifade edilebilmektedir (Yıldırım ve Demir, 2021: 162).

➤ Merkez Bankası'nın uyguladığı para politikası: Merkez Bankası'nın 17 Mart 2020 tarihinde gerçekleştirdiği toplantıda faiz oranında aldıkları kararlarla %10,75'ten 100baz puan düşürerek %9,75'e indirmişlerdir. Kurul üyeleri, salgın öncesi dönemde makroekonomik göstergelerin iyi yönde ilerlediğini ve salgının ülkede olumsuz şoklar yaratmaması için firmaların nakit akışını, kredi kanallarını ve finansal piyasaların sağlıklı devam etmesinin büyük önem arz ettiğini ifade etmişlerdir. Bu bağlamda TCMB finansal istikrarı sağlamak adına tedbir uygulamasını faaliyete geçireceklerini belirtmişlerdir (TCBM, 2020). Ayrıca bu dönemde birçok mali destek paketi de uygulamaya geçmiştir. 2020 yılının ağustos ayına kadar faiz oranları düşüş ile devam ederken ağustos ayında faiz oranı %8,25 oranında sabit tutulmuştur. Faiz oranlarının düşük seyri bireysel kredi kullanım oranında artış sağlamıştır (TCMB, 2020). Eylül ayında gerçekleşen toplantıda faiz oranı yükselerek tekrar %10,25 oranına çıkmıştır. Bu dönemde salgına bağlı arz yönlü unsurların, normalleşme sürecinde zaman içerisinde sorun olmaktan çıkacağı ve talep yönlü dezenflasyonist etkilerin daha belirgin olacağı öngörülmüştür. Fakat enflasyon, beklenenin aksine yüksek oranlarda seyretmiş bu sebeple faiz oranı 200 baz puan arttırılmıştır (TCMB, 2020).

1.4. İthalat-İhracat

İhracat ve ithalat, bir ülkenin dış ticaretinin temel bileşenleridir ve genellikle birbirini tamamlayan unsurlar olarak görülmektedir. Eğer bir ülke fazla ithalat yapıyorsa, bu durum döviz açığına ve dış borcun artmasına yol açabilmektedir. Bununla birlikte, ihracatın güçlü olduğu bir ekonomi, ithalatı finanse edebilme kapasitesine sahip olmaktadır. İhracat ve ithalatın dengede olması ise ekonomik istikrarı sağlamaktadır (Kurt ve Zengin, 2016: 68).

İhracat, bir ülkenin diğer ülkelere mal ve hizmet satması olarak tanımlanmaktadır. Bu süreç, bir ülkenin döviz rezervlerini artırmasının yanı sıra, yerel üretim kapasitesinin ve iş gücünün kullanılmasını teşvik etmektedir. İhracatın ekonomik büyüme üzerinde şu avantajları vardır (Uçan ve Koçak, 2014: 52):

➤ Döviz Kazancı Sağlar: İhracat, bir ülkenin döviz gelirlerini artırır. Döviz gelirleri, ülkeler arasındaki ticaretin sürdürülebilirliğini sağlar ve ulusal para biriminin değerini destekler,

➤ İstihdam Yaratma: İhracat, üretim süreçlerinde daha fazla iş gücüne ihtiyaç duyar, bu da yerel iş gücünün istihdam edilmesini sağlamaktadır,

➤ Rekabetçilik ve Verimlilik Artışı: İhracat yapan firmalar, uluslararası pazarlarda rekabet edebilmek için daha verimli üretim süreçleri ve yenilikçi ürünler geliştirmek zorundadır. Bu da yerel endüstrilerin modernleşmesine yardımcı olmaktadır,

➤ Ekonomik Büyüme: Birçok ekonomik teoriye göre, ihracat artışı, doğrudan ekonomik büyümeyi tetikleyen önemli bir faktördür. Dış ticaretin bir diğer temelini oluşturan ithalat, bir ülkenin dışarıdan mal ve hizmet alması olarak tanımlanmaktadır. İthalat, hem ekonominin ihtiyaçlarını karşılamada hem de yerel sanayilerin gelişmesinde önemli bir rol oynamaktadır. İthalatın ekonomik faydaları şunlardır (Şimdi ve Şeker, 2018: 488):

➤ Tüketici Seçeneklerini Artırma: İthalat, tüketicilere daha fazla seçenek sunarak yaşam kalitesini artırmaktadır. Yabancı ürünler, yerli üreticilerin üretimlerinin ötesinde kalite ve fiyat çeşitliliği sağlayabilmektedir,

➤ Üretim Girdileri Sağlama: Birçok yerli üretici, üretim süreçlerinde dışarıdan tedarik ettiği hammadde ve ara mallarına bağlıdır. Bu ithalat, yerli sanayilerin üretim yapabilmesi için kritik öneme sahiptir,

➤ Teknoloji ve Bilgi Transferi: İthalat, özellikle teknoloji ve bilgi transferi açısından faydalıdır. Gelişmiş ülkelere alınan yüksek teknoloji ürünleri ve makineler, yerel sanayinin gelişmesine katkı sağlamaktadır,

➤ Rekabetçi Pazarlar Oluşturma: İthalat, yerli üreticilerin daha verimli ve yenilikçi olmasını teşvik etmektedir. Çünkü yerli firmalar, ithal ürünlerle rekabet edebilmek için daha kaliteli ve uygun fiyatlı ürünler sunmak zorundadırlar.

COVID-19 Salgınının ilk yıllarında, özellikle 2020'de, global tedarik zincirlerinde yaşanan aksaklıklar, talep daralması ve ekonomik belirsizlikler Türkiye'nin dış ticaretine yansımaktadır.

İhracatta salgının etkisiyle 2020 yılının özellikle ilk iki çeyreğinde dramatik bir düşüş yaşamış ve bir önceki yıla göre ihracat %6,3 oranında azalarak 169 milyar 482 milyon dolar olarak gerçekleşmiştir. Aynı yılın sonlarına gelindiği zaman salgının etkisinin azalması, kısıtlamaların hafiflemesi ve ihtiyaçların karşılanması için faaliyetler yeniden başlamış ve aralık ayında ihracat oranı bir önceki yılın aynı dönemine göre %16 oranında artarak 17 milyar 850 milyon olarak gerçekleşmiştir.

2020 yılının ocak-aralık ayı döneminde ithalat %4,3 oranında artarak 219 milyar 397 milyon dolar olarak gerçekleşmiştir. Benzer şekilde aralık ayında bir önceki yılın aynı ayına göre %11,6 oranında artmış ve 22 milyar 381 milyon dolar olarak kayda geçmiştir.

Verilen rakamlarla genel olarak bakıldığında zaman 2020 yılında dış ticaret açığı %69,1 oranında artmış ve 49 milyar 915 milyon dolara yükselmiştir. 2019 yılında %86 olan ihracatın ithalatı karşılama oranı, 2020 yılında %77,2'ye gerilemiştir (TÜİK, 2021).

Tablo 3.4. 2020 Yılı Bir Önceki Yılın Aynı Ayına Göre İthalat ve İhracat Değişim Oranı

2020	Bir Önceki Yılın Aynı Ayına Göre Değişim Oranı İhracat	Bir Önceki Yılın Aynı Ayına Göre Değişim Oranı İthalat
Ocak	5,9	5,1
Şubat	0,9	-7,3
Mart	-20,8	-2,9
Nisan	-41,5	-27,7
Mayıs	-30,8	9,1
Haziran	-6,6	10,3
Temmuz	-0,9	10,1
Ağustos	-9,3	19,0
Eylül	0,5	-0,2
Ekim	8,5	-4,4
Kasım	-0,1	8,3
Aralık	11,6	-2,7

Kaynak: (TÜİK, 2020)

Ticaret Bakanlığı, ihracatın devamlılığını korumak için salgın döneminde birçok destek imkanı sunmuştur. Bu imkanları kısaca şu şekilde tanımlayabiliriz:

➤ Ur-Ge Proje Desteği: İhracatın sürekliliği için muhtelif sektörlerdeki kuruluşlara, projeleri için destek sağlamaktadır. Bu proje desteğinden toplamda 11.239 firma yararlanmıştır,

➤ Fuar Destekleri: Firmaların yurt dışı pazarlarında faaliyet göstermesi için zorunlu olan belgelerin temininde finansal destek sağlanmıştır. Bu belgelerin temini kapsamında 101,6 milyon TL harcama yapılmıştır,

➤ Tasarım Desteği: Toplamda 701 proje karşılığı için 184 milyon TL destek sağlanmıştır,

➤ Küresel Tedarik Zinciri: Faaliyette bulunan yan sanayi firmalarının, ürün tedarikçisi konumuna gelmeleri için gerekli olan tüm donanımları temin etmiştir. Bu kapsamda 41,2 milyon TL harcama yapılmıştır,

➤ Marka Programı: Toplamda 303 marka desteklendi ve 590,9 milyon TL ödeme yapılmıştır.

Hem yukarıda bahsedilen desteklerle hem de hâlihazırda sunulan destekler ile Ticaret Bakanlığı 2020 yılında rekor kırarak 3,2 milyar TL ihracat desteğinde bulunmuştur. 2021 yılı için 4,1 milyar TL bütçe ayrıldığını hazırlanan raporda belirtmişlerdir (Ticaret Bakanlığı, 2020: 41-42).

Tablo 3.5. 2020 Yılı Belirli Ülkelerdeki İhracat Oran ve Tutarları

Ülkeler	İhracat Oranları 2020 Aralık Ayı	İhracat Tutarları Ocak- Aralık (Milyar Dolar)
Almanya	%8,8	15.975
Birleşik Krallık	%6,2	11.237
ABD	%6,1	10.184
Irak	%5,5	9.135
İtalya	%4,8	8.75
Diğer Ülkeler	%68,7	

Kaynak: (TÜİK, 2020)

Tablo 3.5'te 2020 yılına ait ihracat oranları ve ülkeleri verilmiştir. 2020 yılının aralık ayında en yüksek oranla ihracat yapılan ülkeler sırası ile Almanya, Birleşik Krallık ABD, Irak ve İtalya olmaktadır.

Tablo 3.6. 2020 Yılı Belirli Ülkelerdeki İthalat Oran ve Tutarları

Ülkeler	İthalat Oranları 2020 Aralık Ayı	İthalat Tutarları Ocak- Aralık (Milyar Dolar)
Çin	%11,1	23.20
Almanya	%10,7	21.714
Rusya	%8,9	17.859
ABD	%4,7	11.518
İtalya	%3,8	9.190
Diğer Ülkeler	%60,8	

Kaynak: (TÜİK, 2020)

Tablo 3.6'da görüldüğü üzere 2020 yılının ithalatta en yüksek paya sahip olan ülkeleri verilmiştir. 2020 yılının aralık ayında en yüksek oranla ithalat yapılan ülkeler sırası ile Çin, Almanya, Rusya, ABD ve İtalya'dır. 2020 yılının ocak-aralık döneminde ihracatta ilk sırada yer alan Almanya, ithalatta ikinci sırada yer almaktadır.

Sonuç olarak COVID-19 Salgın dönemi, Türkiye'nin açık ekonomiye sahip olmasının hem avantajlarını hem de zorluklarını ortaya koymaktadır. Açık ekonomi, Türkiye'yi küresel ticaretle güçlü bir şekilde bağlarken, aynı zamanda COVID-19 Salgını gibi krizler sırasında dış bağımlılığını ve ekonomik kırılganlıklarını artırmaktadır. Dış ticaretin aksamaması, döviz kuru dalgalanmaları, dış yatırımların azalması ve tedarik zincirindeki aksaklıklar, Türkiye'nin salgın sürecinde yaşadığı zorlukların başlıca sebepleri olmaktadır. Bununla birlikte, yerel üretimin artırılması ve dışa bağımlılığın azaltılması gerekliliği de bu süreçte ön plana çıkmaktadır.

1.5. Bütçe Açığı

Bütçe açığının ortaya çıkma nedenleri, genellikle bir ülkenin devletinin gelirlerinin harcamalarını karşılamada yetersiz kalması durumunda ortaya çıkmaktadır. Ayrıca bütçe açığının nedenleri birçok farklı faktöre bağlı olabilmektedir. Bunlar, ekonomik koşullar, siyasi kararlar ve devletin maliye politikasının bir sonucu olabilmektedir (Buluş, 2022: 3125). Önceki bölümde de görüldüğü üzere COVID-19 Salgın dönemi, Türkiye'nin devlet bütçesi üzerinde önemli bir etki yarattığı ifade edilmiştir. Küresel sağlık krizi ve ekonomik durgunluk, devletin gelirlerinde azalmaya yol açarken, kamu harcamalarında ise önemli ölçüde artmasına neden

olmaktadır. Bu da Türkiye'nin bütçe dengesini olumsuz etkilemekte ve bütçe açığının artmasına yol açmaktadır. Bütçe açığının artmasının sebeplerini şu şekilde sıralayabiliriz (Çataloluk ve Kete, 2015: 98):

➤ Gelirlerin Yetersizliği: Devletin vergi gelirleri, özelleştirme gelirleri veya diğer gelir kaynakları hedeflenen seviyede olmayabilir. Bu durum bütçe gelir gider dengesini olumsuz etkiler ve bütçe açığının ortaya çıkmasına sebep olmaktadır,

➤ Dış Borç ve Faiz Yükü: Devlet, dış borçlanma yapması, bu borcu geri ödemesi zaman almaktadır. Bu durum ise faiz yükünü zamanla arttırmaktadır ve bu da bütçe açığının büyümesine yol açabilmektedir. Dış borçların döviz kuru dalgalanmalarına bağlı olarak artması da bütçe açığının yükselmesine neden olabilmektedir,

➤ Ekonomik Durgunluk ve Resesyon: Ekonomik büyüme durduğunda veya küçüldüğünde, devletin vergi gelirleri azalmaktadır. Aynı zamanda durgunluk döneminde devletin kamu harcama oranları da artmaktadır. Bu durum ise bütçe dengesi üzerinde negatif etki yaratmaktadır,

➤ Sosyal Yardımlar ve Kamu Hizmetleri: Özellikle kriz dönemlerinde artan sosyal yardımlar, işsizlik ödenekleri, emeklilik maaşları gibi harcamalar bütçeye ağır bir yük vermektedir. Aynı şekilde sağlık, eğitim gibi kamu hizmetleri de devletin harcamalarını artmakta ve bütçeye yük olmaktadır,

➤ Yatırım Harcamaları: Altyapı projeleri gibi uzun vadeli yatırımlar, başlangıçta büyük harcamalar gerektirmektedir ve bu da bütçe açığını artırabilmektedir,

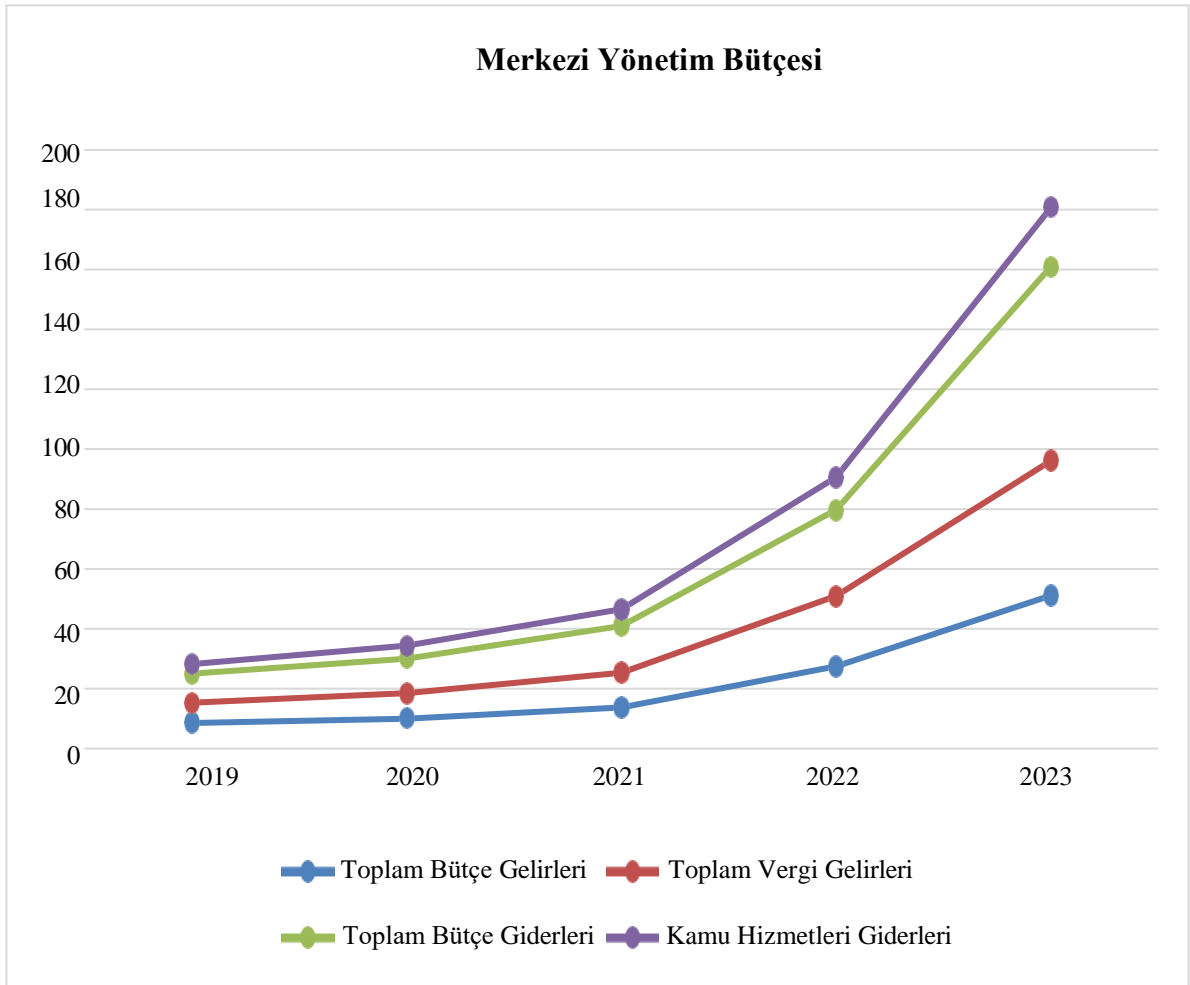
➤ Savaşlar ve Doğal Afetler: Savaşlar veya büyük doğal afetler, devletin mali kaynaklarını tüketebilmekte ve acil harcamalar yapmasını gerektirebilmektedir. Bu gibi durumlar ise bütçe açığını arttırmaktadır,

➤ Siyasi Sebepler: Bazı hükümetler, kısa vadeli siyasi kazançlar sağlamak için kamu harcamalarını arttırma yoluna gitmektedirler. Ayrıca hükümetler, vergi oranlarını azaltarak veya vergi borçlarına af getirerek bütçe üzerinde olumsuz bir etki yaratmaktadır.

Devlet, gelirlerinin giderlerini karşılamadığı durumlarda, monetizasyon ve borçlanma gibi benzeri yollarla bu açığı telafi etmeye çalışmaktadır. Hükümetin yeni bir vergi geliri oluşturması, para basması, merkez bankası rezervlerini kullanması veya özelleştirme politikalarında bulunması bunlara örnek gösterilebilmektedir (Fischer ve Easterly, 1990: 127).

Borçlanma, genellikle bütçe açığı finansmanında en çok kullanılan yöntemdir. Ancak borçlanmadan doğan faiz oranlarının borç üzerinde oluşturduğu etki, bütçe açıklarının daha çok artmasına sebep olmaktadır. Ayrıca uzun vadede sürdürülebilir olmayan bir borçlanma, enflasyon gibi ekonomik sorunlara yol açabilmektedir.

Tablo 3.7 ve şekil 3.4, T.C. Hazine ve Maliye Bakanlığı'nın 'Merkezi Yönetim Bütçe İstatistiklerinden yararlanılarak oluşturulmuştur. Vergi gelirlerinin oranına bakıldığı zaman toplam gelirin yaklaşık %85, %87'si oranlarında olduğu görülmektedir. Bu bağlamda vergi gelirleri, birçok harcamanın finansmanını sağlamakta ve bütçe dengesi üzerinde önemli rol oynamaktadır. Tablo 3.7'ye bakıldığı zaman 2019 yılındaki bütçe geliri yıllar içinde artarak devam etmiştir. Yine 2019 yılından 2023 yılına kadar olan zaman içinde bütçe gideri de artar şekilde devam etmiştir. Fakat bütçe giderinin seyri, bütçe gelirinin seyrinden hızlı olduğu için zaman içerisinde bütçe açığının artmasına neden olmaktadır.



Şekil 3.4. 2019 ve 2023 Yılları Arası Merkezi Yönetim Bütçesi

Kaynak: (T.C. Hazine ve Maliye Bakanlığı, 2019, 2020, 2021, 2022, 2023)

Tablo 3.7, 2019 ve 2023 yılları arasındaki tablo toplam bütçe gelirlerini, toplam vergi gelirlerini, toplam giderleri ve genel kamu hizmet giderlerini göstermektedir.

Tablo 3.7. 2019 ve 2023 Yılları Arası Toplam Bütçe, Toplam Vergi Gelirleri ve Toplam Bütçe, Genel Kamu Hizmetleri Giderleri (Bin TL)

Yıllar	Toplam Bütçe Gelirleri	Toplam Vergi Gelirleri	Toplam Bütçe Giderleri	Genel Kamu Hizmetleri Giderleri
2019	852.407.710	673.859.718	978.569.401	335.674.652
2020	1.005.017.931	833.250.502	1.183.163.137	418.079.125
2021	1.370.732.059	1.164.988.132	1.576.863.008	541.965.743
2022	2.747.757.752	2.353.437.651	2.888.034.290	1.008.882.802
2023	5.111.008.123	4.501.109.421	6.499.510.447	1.981.605.883

Kaynak: (T.C. Hazine ve Maliye Bakanlığı, 2019, 2020, 2021, 2022, 2023)

Tablo 3.7’te görüldüğü üzere ana kaynağı vergi olan bütçe geliri, kamunun gerçekleştirdiği hizmetlerle tekrardan halka dönmektedir. Fakat harcamalar, hizmetler gerçekleşirken ekonomik istikrarın korunması gerekmekte ve bütçe açığı oluşturan durumlara dikkat edilmelidir. Bütçe açıklar değerlendirirken finansal büyüklüğünden ziyade bütçe açığının sürdürülebilir olması önem arz etmektedir. Bu sebeple orta ve uzun vadede gerçekleşen yüksek bütçe açığının sürdürülebilirlik açısından mümkün olmadığı birçok çalışma konusunda yer almıştır. Ancak sürdürülebilir bütçe kavramı yalnızca merkezi idarenin değil eş olarak yerel yönetimlerin bütçelerinde de esas olmalıdır (Çiçek ve Yavuz, 2014: 18)

Kamu maliyesi alanında, kamu harcamaları ve gelirleri arasındaki ilişkileri incelemek, ekonomik dengelerin ve mali politikaların çerçevesini belirlemek için kritik bir öneme sahiptir. Bu kapsamda bütçenin bileşenlerini oluşturan kamu geliri ve kamu harcamaları arasındaki ilişkiyi açıklamaya çalışmak için dört farklı tez ortaya atılmıştır. Bunları şu şekilde açıklayabiliriz:

➤ Vergi-Harcama Hipotezi (tax-spendhypothesis): İlk olarak Friedman tarafından ortaya atılan teze göre kamu harcamaları ve vergiler arasındaki doğrusal ilişkiden bahsedilmektedir. Yani vergi gelirlerinin artması kamu harcamalarının artacağı anlamına gelirken, vergi gelirlerinin azalması da kamu harcamalarının azalması anlamına gelmektedir. Bu sonuç karşısında Friedman, vergi indirimlerinin kullanılmasıyla bütçe açığının azaltılmasını ön görmektedir. Fakat vergi indirimlerinin gerçekleşmesi bütçe açıklarını arttırırken bir yandan

da kamu harcamalarının azaltılması için baskı doğuracaktır (Friedman, 1978: 3). Friedman'ın bu tezine karşılık olarak Buchanan ve Wagner'e göre, vergi gelirlerindeki artışlar, hükümet harcamaları üzerinde mali aldanma etkisi yaratarak harcamaları azaltacağını ifade etmişlerdir. Ayrıca vergi gelirleri ve kamu harcamaları arasında tersyönlü ilişki olduğunun altını çizmişlerdir (Terzi ve Oltulular, 2006: 4).

➤ **Harcama-Vergi Hipotezi (spend-taxhypothesis):** Öncüleri Peacock ve Wiseman olan hipoteze göre durgunluk, savaş, kriz ve doğal afetin yaşandığı dönemlerde kamu harcamaları artmaktadır. Bu sebeple harcamaların en önemli finans kaynağı olan vergilerde de artış olacaktır. Yani genel olarak öncelikle kamu harcamaları gerçekleştirilmekte daha sonra yapılan harcamalar seviyesinde vergi politikaları düzenlenmektedir.

Bu sebeple harcamalardan vergilere doğru bir nedensellik ilişkisi oluşmaktadır. Dolayısıyla harcamaların azaltılması, bütçe açıklarının azaltılmasında yararlı olacağı ifade edilmiştir. Barro'da bu hipotezi desteklemiş ve kamu harcamalarının sonucu olarak artan vergileri öne sürmüştür (Barro, 1979: 940).

➤ **Mali Senkronizasyon Hipotezi (Fiscalsynchronization):** Öncüleri Musgrave, Meltzer ve Richard'dır. Esas olarak harcama ve gelir politikalarının aynı anda eş zamanlı olarak alınmasıdır. Eş zamanlı alınmasının sebebi gelirler ve harcamalar arasındaki iki yönlü nedensellik ilişkisinin var olduğu varsayımdır. Hipoteze göre kanun koyucuların harcama ve vergiler alanında karar verirken marjinal maliyet-marjinal fayda açısından karşılaştırma yoluyla karara ulaşma çabasıdır. Sonuç olarak bütçe açığı olgusunun ortadan kalkması için gelir ve harcama ikilisinde iyileştirmelere ihtiyaç duyulmaktadır. Bu durumun sonucu ise sosyal refahı maksimum seviyede tutmalıdır (Meltzer ve Richard, 1981: 918)

➤ **Kurumsal Farklılık (Institutionalseperation):** Öncüleri Baghestani ve McNown, ABD bütçesini baz alarak kamu gelirleri ve kamu harcamalarının birbirinden bağımsız olduğunu öne sürmüşlerdir. Hükümetlerde vergileme süreçlerinin farklı kurumlarca yapılmasının ve dolayısıyla iki bütçe bileşeni arasında herhangi bir nedensellik bağına oluşturmadığını göstermiştir (Baghestani ve McNown, 1944).

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

COVID-19 SALGINININ TÜRKİYE'DE DEVLET BÜTÇESİ ÜZERİNE ETKİSİ

Bu bölümde, COVID-19 salgınının Türkiye'de devlet bütçesi üzerindeki etkileri kapsamlı biçimde analiz edilecektir. Öncelikle, salgın sürecinde hükümetin uygulamaya koyduğu ekonomik tedbirler ve destek paketleri ele alınacaktır. Ardından, 2014-2024 yılları arasında Türkiye'nin bütçe gelir ve giderlerindeki değişim incelenerek salgının kamu maliyesi üzerindeki etkileri değerlendirilecektir.

1. COVID-19 Salgınında Türkiye'de Alınan Ekonomik Tedbirler

Covid-19 pandemisi sürecinde Türkiye, ekonominin olumsuz etkilerini hafifletmek amacıyla çeşitli ekonomik ve mali tedbirler almıştır. Bu tedbirler, özellikle etkilenen sektörlerle ve bireylere destek sağlamayı hedeflemiştir. Bu dönemde uygulanan ekonomik tedbirler aşağıda verilmiştir

1.1. Ekonomik İstikrar Kalkan Paketi

Ekonomik İstikrar Kalkan Paketi, Türkiye'de Covid-19 Salgınının ekonomik etkilerini hafifletmek amacıyla 18 Mart 2020 tarihinde Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan tarafından duyurulan bir ekonomik destek programıdır. Bu programın temel amacı, hem bireylerin hem de işletmelerin COVID-19 Salgını nedeniyle yaşadığı finansal zorlukları hafifletmek, ekonomik istikrarı sağlamak ve piyasalardaki güveni artırmaktır. Paket, 100 Milyar TL büyüklüğündeki çeşitli önlemleri içermektedir. Detaylarını daha net görebilmek adına başlıklara göre sınıflandırılmıştır. Maddeler halinde şu şekilde açıklayabiliriz (T.C. İstanbul Valiliği, 2020):

➤ Vergi ve Prim Ertelemeleri: Salgından en çok etkilenen turizm, ulaşım, yeme-içme ve eğlence gibi hizmet sektörlerinde KDV ve stopaj vergisi ödemeleri 6 ay ertelenmiştir, SGK prim ödemeleri belirli bir süre ötelenmiştir ve kira stopaj oranı %20'den %10'a indirilmiştir.

➤ Kısa Çalışma Ödeneği: İşverenlerin çalışanlarını işten çıkarmak yerine üretimi durdurduğu veya azalttığı dönemlerde, çalışanların gelir kaybını telafi etmek için devreye alınmıştır. Çalışanların brüt maaşlarının %60'ına kadar ödeme yapılmış ve ödeneğin şartları esnetilerek, daha geniş bir işveren ve çalışan kitlesinin faydalanması sağlanmıştır.

➤ Emeklilere ve Yaşlılara Destek: Emekli maaşlarının en düşük tutarı 1.500TL'ye yükseltilmiştir, emekli ikramiyelerinin ödemesi erkene alınmıştır ve 65 yaş üstü bireylerin maaşları evlerinde teslim edilmiştir.

➤ Kredi ve Finansman Destekleri: Teminat yetersizliği nedeniyle krediye ulaşamayan işletmelere finansman sağlamak için Kredi Garanti Fonu (KGF) limiti artırılmıştır ve KGF destekli düşük faizli krediler sunulmuştur. Konut Kredisinde ise kamu bankalar tarafından konut alımlarını teşvik etmek amacıyla düşük faiz oranlarıyla konut kredisi verilmiştir.

➤ Bankacılık Sektörüne Destek: kredi borçlarının yapılandırılması konusunda işletmelerin ve bireylerin bankalara olan kredi borçları, ödemede kolaylık sağlanacak şekilde yapılandırılmıştır. Merkez Bankası likidite tedbirleri kapsamında bankaların nakit sıkıntısı yaşamaması için likidite artırıcı adımlar atılmıştır ve politika faiz oranlarında indirimle gidilmiştir.

➤ Kamu Harcamalarının Artırılması: Sağlık harcamalarına öncelik verilmiştir ve yeni hastane inşaatları ve tıbbi cihaz alımları hızlandırılmıştır. Ayrıca kamu kurumlarına ek bütçeler tahsis edilmiştir.

➤ Sosyal Yardımlar ve İhtiyaç Sahiplerine Destek: Nakdi yardımlar kapsamında gelir kaybı yaşayan bireylere doğrudan nakit desteği sağlanmıştır. Maddi zorluk çeken haneler için elektrik ve su faturalarının ertelenmesi veya indirilmesi gibi kolaylıklar sağlanmıştır.

➤ Turizm ve Ulaşım Sektörüne Özel Destek: Turizm sektörüne KDV indirimi uygulanmıştır. Seyahat kısıtlamalarından etkilenen işletmelere faizsiz kredi imkanı sunulmuştur.

1.2. Ekonomik Destek Paketi

14 Aralık 2020 tarihinde Türkiye Cumhuriyeti Hükûmeti tarafından açıklanan ekonomik destek paketi, Covid-19 Salgınının etkilerine karşı hâlihazırda alınan önlemleri tamamlayıcı bir nitelik taşımaktadır. Esas olarak esnaflara ve çalışan bireylere destek verme amacı taşıyan bu paket, ekonomik faaliyetleri yeniden canlandırmak, işletmelerin mali yüklerini azaltmak ve vatandaşların temel ihtiyaçlarını karşılamalarını kolaylaştırmak amacıyla tasarlanmıştır (T.C. Ticaret Bakanlığı, 2020).

1.3. Yeni Ekonomi Reform Paketi

COVID-19 Salgın döneminde sekteye uğrayan ekonomiyi düzenlemek ve istikrarlı hale getirmek amacıyla hazırlan son paket ise Yeni Ekonomi Reform Paketidir. 12 Mart 2021 tarihinde Cumhurbaşkanı Erdoğan tarafından açıklanan pakete göre bozulan üretim, istihdam, ihracat ve yatırım gibi değişkenleri büyütmek ve istikrarı korumak hedeflemiştir.

Planlama sürecinde talepleri öğrenmek, eksiklikleri gidermek ve etkili bir sürece adım atmak adına hem iş dünyasından hem de sivil toplum kuruluşlarından önemli teklifler alınmıştır. Yeni Ekonomi Reform Paketinin detaylarını şu şekilde sıralayabiliriz (TCBB, 2021);

- Paketi makroekonomik ve yapısal politikalardan oluşturmak,
- Enflasyon, cari açık, istihdam ve istikrarı ön plana almak,
- Salgında oluşan risklere karşı güçlü kamu maliyesi yapısı oluşturmak,
- Rekabet politikaları, yatırımların teşvik edilmesi ve iç ticareti canlandırmak ve kolaylaştırmak,
- Vergi düzenlemeleri, KİT'ler ve kamu borç durumunu düzenlemek,
- Bütçe politikalarında şeffaflık ve hesap verilebilirliği arttırmak,
- Kamu idarelerinde israfı önlemek adına taşıt alımı veya kiralama gibi işlemler için kısıtlamaların düzenlenmesi,
- Kamu kurumlarında verimliliği arttırmak,
- Mahalli idareler için mali disiplini sağlamak ve borç durumunun artmaması için düzenlemeler,
- Sosyal yardımların adaletli dağıtımını için Bütünleşik Sosyal Yardım Bilgi Sistemini entegre etmek,
- Halkın uygulanan maliye politikalarını net görebilmesi adına üç ayda bir Kamu Maliyesi Raporu paylaşmak,
- Basit usulde vergilendirilen kuaför, terzi, tamirci, tuhafiyeci gibi küçük esnafları gelir vergisinden muaf tutmak,
- Vergi cezalarını hafifletmek,
- Elektronik defter uygulamasına adım atarak vergi kaçakçılığını önlemek,
- Çifte vergilemeyi önlemek adına düzenlemeler,
- Vergi mükelleflerinin işlemlerini kolaylaştırmak adına dijitalleşme sistemini devreye almak,

- Kamu alımlarını yerli ürünlere yönlendirmek ve yurtiçi sanayi alanında büyüme sağlamak,
- Merkezi İzleme Sistemi kurarak kamu da ithal ürün kullanımını azaltmak,
- Bankacılık sektöründe aktif kalitesini iyileştirirken sorunlu kredilere yönelik Girişim Sermayesi Fonlarının kurulması için mevzuat oluşturmak,
- Varlık yönetim şirketlerinin faaliyetlerine devam edebilmesi için bu şirketlerden alınan damga ve harç gibi kesintilerin istisnasını süresiz hale getirmek,
- Güçlü ve yerli bir marka oluşturmak adına TROY’u tek bir çatı altında toplamak,
- BES’in genişlemesi, finans okur-yazarlığının artması ve tasarrufun artması adına 18 yaş sınırını kaldırmak ve devlet desteğini %25 oranına arttırmak gibi birçok düzenlemeler bireylerin gelir kaybını azaltmayı, şirketlerin finansal yükünü hafifletmeyi ve ekonomik aktivitelerin devamını sağlamayı hedeflemektedir. Sonuç olarak hem kamu sağlığını korumak hem de ekonomik etkileri minimize etmek amacı da taşımaktadır.

2. COVID-19 Salgınının Türkiye’de Devlet Bütçesi Üzerine Etkisi

Türkiye tarihinde geçmişten günümüze birçok kriz yaşanmıştır. Daha önceki krizlerin sebebi ekonomik kökenli iken 2020 yılının mart ayında başlayan COVID-19 Salgını, sağlık alanında ortaya çıkan bir krizdir. Fakat olumsuz etkilerinin yalnızca sağlık alanında var olduğunu söylemek mümkün değildir. Salgının küresel boyutta olması ve tüm dünyayı etkilemesi sebebiyle, dışarı çıkma yasakları, ülkeler arası yolcu veya ürün, hizmet giriş çıkışını etkilemesi gibi kısıtlayıcı tedbirler ekonominin olumsuz etkilenmesine yol açmaktadır.

2.1. 2014 ve 2024 Yılları Arasındaki Toplam Gelir ve Harcamalar

Hükümetler kamu harcamalarını finanse edebilmek, bütçe açığını azaltabilmek gibi nedenlerle vergi alma yoluna gitmektedirler. Ülkenin içinde bulunduğu konuma göre harcamaları ya da gelirleri arttırmak için çeşitli politikalar da uygulamaktadırlar. Ekonomik krizlerde mali dengeyi sağlamak adına harcamaları artırırken, vergi tabanını genişletmek ve kayıt dışılığı azaltmak adına kayıt dışı çalışanları vergi sistemine dahil etmek için çeşitli politikalardan yararlanılmaktadır. Ayrıca gelir dağılımını düzeltmek ve eşitsizliği düzenlemek için yüksek gelirli grupların daha fazla vergi ödemelerini sağlayarak da vergi oranını arttırılabilmektedir.

Tablo 4.1. 2014 ve 2018 Yılları Arasındaki Toplam Gelir ve Toplam Harcama Tutarları
(Bin TL)

	2014	2015	2016	2017	2018
Toplam Gelir	652.294.437	746.883.975	843.344.923	964.733.141	1.185.001.365
Gelir Vergisi	75.340.192	87.321.839	97.745.390	114.858.751	139.601.641
Kurumlar Vergisi	34.734.264	34.221.338	44.685.547	52.884.774	82.369.809
KDV	103.513.571	121.632.837	132.168.190	155.546.185	178.221.913
Toplam Harcama	620.333.046	692.430.305	824.427.055	1.007.627.359	1.283.653.309
Sosyal Yardımlar	222.412.927	254.432.180	308.482.440	353.660.780	434.541.842
Personel Giderleri	164.024.337	184.447.660	218.941.354	236.762.588	299.762.434
Sübvansiyonlar	23.365.793	27.751.337	40.440.543	53.934.436	63.639.000

Kaynak: (T.C. Hazine ve Maliye Bakanlığı Muhasebat Genel Müdürlüğü, 2025)

Tablo 4.1’de görüldüğü üzere her yıl kamu gelirleri artarken harcamalarda artış olmaktadır. Fakat gelirlerin harcamaların daha az olması bütçe dengesi üzerinde olumsuz etki yaratmakta ve yıllar içinde bu ayırım artarak bütçe açığını artırmaktadır.

Tablo 4.2. 2019 ve 2023 Yılları Arasındaki Toplam Gelir ve Toplam Harcama Tutarları
(Bin TL)

	2019	2020	2021	2022	2023
Toplam Gelir	1.312.076.507	1.553.557.454	2.249.399.670	4.131.722.605	8.036.543.628
Gelir Vergisi	161.760.869	162.987.942	232.980.523	375.946.712	745.710.292
Kurumlar Vergisi	85.651.372	117.064.301	223.365.441	565.587.288	881.415.694
KDV	182.006.282	233.999.210	395.125.940	773.008.834	1.522.582.758
Toplam Harcama	1.562.103.912	1.739.689.174	2.259.420.757	4.340.534.011	9.064.936.916
Sosyal Yardımlar	544.820.386	638.378.195	778.850.126	1.244.592.429	2.635.625.755
Personel Giderleri	374.243.867	434.940.939	526.261.006	920.746.067	1.963.753.722
Sübvansiyonlar	72.792.106	113.566.136	150.684.743	182.217.753	544.162.370

Kaynak: (T.C. Hazine ve Maliye Bakanlığı Muhasebat Genel Müdürlüğü, 2025)

Tablo 4.2’de görüldüğü üzere toplam gelirler ve toplam harcamalar verilmiştir. Toplam gelirler içinde gelir vergisi, kurumlar vergisi ve KDV geliri yer almaktadır. Benzer şekilde toplam harcamalarda ise sosyal yardımlar, personel giderleri ve sübvansiyonlar yer almaktadır.

2014 ve 2018 yıllarını gösteren tabloya bakıldığı zaman harcamalarda ya da gelirlerde ani yükselmeler veya düşüşler görülmemektedir. Fakat COVID-19 Salgının başladığı yıl olan 2019 yılından sonra hem harcamalarda hem de gelirlerde ani yükselmeler dikkat çekmektedir. 2021 yılından sonra gelir vergisinde ciddi bir artış yaşanmaktadır. Gelir vergisinin artmasında kayıtdışı ekonominin azalması, kişisel gelirlerin artması, vergi oranlarının yükselmesi, vergi denetiminin artması veya dolaylı vergiler yerine gelir üzerinden vergilendirme sistemine geçilmesi gibi etmenler yer almaktadır. Gelir vergisinin artması bütçe açığı üzerinde olumlu etki yaratacağı gibi bireyler üzerindeki vergi yükünü artacağı için olumsuz etkiyi de meydana getirmektedir. Bu durumun sonucu olarak tasarruflar ve yatırımların azalacağı da olumsuz etkileri göstermektedir. Ancak 2022 yılında gelir vergisinde yaşanan artışın sebebini yüksek enflasyon oluşturmaktadır. Yükselen enflasyon sebebi ile maaşlara zam gelmesi ve vergi dilimlerinin bu duruma uyum sağlayamaması, tarife kayması olarak adlandırılan durumu meydana getirmektedir. Dolayısıyla yükselen maaşlar yüksek vergi dilimlerine girmiş ve daha fazla vergi ödemeye yol açmıştır. Toplam geliri oluşturan KDV’nin de artışta olduğunu görmek mümkündür. Gelir vergisinde yer alan enflasyon faktörü KDV’nin artmasında da önemli rol oynamaktadır. Ürünlerin ve hizmetlerin fiyatında gerçekleşen yükseliş, bireylerin tüketim harcamalarını arttırmadan KDV gelirinin artmasına yol açmaktadır. Benzer şekilde KDV oranlarının yükselmesi de harcamaları arttırmadan geliri artırıcı özelliğine sahip olmaktadır.

Toplam harcamalar içinde yer alan sosyal yardımlar, devlet bütçesi üzerinde önemli bir yer tutmaktadır. Sosyal yardım giderlerinde her yıl artış olduğu görülmektedir. Fakat COVID-19 Salgının gerçekleştiği dönemlerde sosyal yardım harcama kaleminde de ani yükselmeler görülmektedir. Diğer bölümlerde de bahsedildiği üzere bu dönemde devlet, geliri düşük bireylere kira ödemeleri ve işsizlik maaşları gibi birçok harcamada bulunmuştur. Tablo da harcama kalemini oluşturan diğer unsur ise personel giderleridir. COVID-19 Salgını döneminde sağlık çalışanlarına yapılan ek ödemeler, yeni alınan personeller ve personel maaşları giderleri oluşturmaktadır. Yine bu dönemde gerçekleşen artan enflasyon maaşların yükselmesine sebep olmuş ve gideri arttırıcı nitelikte rol oynamıştır.

Tablo 4.3. 2024 Yılına Ait Gelir ve Giderler (Bin TL)

2024	1.Çeyrek	2. Çeyrek	3. Çeyrek	4. Çeyrek	Toplam
Gelirler	1.581.582.895	2.156.351.992	2.208.525.226	2.516.397.529	8.462.857.642
Gelir Vergisi	257.505.352	330.029.799	429.087.147	510.965.413	1.527.587.711
Kurumlar Vergisi	28.290.781	437.555.960	206.223.533	218.127.760	890.198.035
Harcamalar	2.207.463.103	2.129.292.466	2.467.091.961	1.177.567.184	10.718.352.503
Sosyal Yardımlar	419.257.828	508.363.536	465.461.289	1.047.276.598	2.440.359.251

Kaynak: (T.C. Hazine ve Maliye Bakanlığı Muhasebat Genel Müdürlüğü, 2025)

Tablo 4.3, 2024 yılına ait gelir ve giderleri göstermektedir. Bir önceki yıl ile karşılaştırıldığı zaman toplam gelir ve gider kaleminde çok fazla bir fark görülmemektedir. COVID-19 Salgınının meydana getirdiği dramatik düşüş veya yükselişlerin olmadığı rahatlıkla ifade edilebilmektedir. Fakat bununla birlikte gelirlerin harcamaları karşılamadığı ve bütçe açığının büyüdüğü görülmektedir.

Sonuç olarak COVID-19 Salgını öncesi gelir ve giderlere bakıldığında sayısal değerlerin çok yüksek olduğu görülmektedir. Gelir vergisindeki artışın sebebinin enflasyonun yükselmesine bağlı zamlı maaşlar olduğunu, refah seviyesini yükseltici bir durum olmadığının unutulmaması gerekmektedir. Salgının enflasyon üzerinde yarattığı etkiyle birlikte gelir dağılımındaki adaletsizliğin ve işsizliğin arttığını ifade etmek mümkün olacaktır.

Tablo 4.4, Hazine ve Maliye Bakanlığı'nın Genel Yönetim Bütçe İstatistiklerinden yararlanılarak oluşturulmuştur. COVID-19 Salgınının 2019 yılında ortaya çıkması ve salgının etkisinin 2021 yılında etkisini azaltmaya başlaması sebebiyle bu iki yıl baz alınmıştır. Ve çeyreklik dönemleri karşılaştırılmalı şekilde ifade edilmeye çalışılmıştır.

Tablo 4.4. 2019-2021 Yılları 1. ve 2. Çeyrek Dönemleri Gelir ve Harcama Kalemleri
(Bin TL)

	2019	2021	2019	2021
	1. Çeyrek	1. Çeyrek	2. Çeyrek	2. Çeyrek
Gelirler	301.062.986	463.780.096	276.640.637	425.063.172
Gelir Vergisi	35.923.096	48.281.800	38.827.686	45.721.066
Kurumlar Vergisi	20.689.252	39.989.259	15.831.806	29.557.126
Harcamalar	346.594.958	431.694.388	319.405.640	500.536.934
Sosyal Yardımlar	101.796.512	133.124.999	107.179.378	176.207.913
Personel Giderleri	69.848.418	95.138.802	68.281.079	90.092.053
Bütçe Dengesi	-45.531.972	32.085.708	-42.765.003	-75.473.762

Kaynak: (T.C. Hazine ve Maliye Bakanlığı Muhasebat Genel Müdürlüğü, 2025)

Tablo 4.4'te görüldüğü üzere 2019 yılının 1.çeyreğinde gerçekleşen toplam gelir ile 2021 yılının 1.çeyreğinde gerçekleşen gelir arasında büyük bir artış hissedilmektedir. Gerçekleşen artışın sebebi vergi uyumunun artması, Türkiye ekonomisindeki toparlanmanın ve vergi sistemindeki iyileştirmelerin habercisi gibi gözüküyor olsa da COVID-19 Salgınının, etkisini daha da çok ortaya çıkardığı enflasyonun olduğunu da bilmek gerekmektedir. Türkiye'de COVID-19 Salgınının ilk ortaya çıktığı yıl olan 2019 yılında, toplam gelirden düşüş yaşanırken sosyal yardım harcamalarında yükseliş yaşanmıştır. Salgın olumsuz etkisini henüz göstermediği rakamlardan görülmektedir. Ani bir yükseliş veya dramatik düşüşler görülmemektedir. 2019 yılının ilk çeyreğinde gerçekleşen bütçedeki açık, 2021 yılının ilk çeyreğinde gerçekleşen bütçe fazlası ekonominin toparlanma yolunda olduğunun habercisi gibi gözükmemektedir. Fakat 2021 yılının 2.çeyreğine gelindiğinde bütçe açığı yeniden oluşmaktadır. Bu çeyrekte önceki çeyreğe göre hem gelir vergisi hem de kurumlar vergisinin geliri azalmış hem de harcamalar artmıştır. Değişikliği en belirgin olan harcama ise sosyal yardım için yapılan giderlerdir. 1.çeyreğe göre sosyal yardım için yapılan harcama %32,37 oranında artış göstermektedir.

Tablo 4.5. 2019-2021 Yılları 3. ve 4. Çeyrek Dönemleri Gelir ve Harcama Kalemleri
(Bin TL)

	2019	2021	2019	2021
	3. Çeyrek	3. Çeyrek	4. Çeyrek	4. Çeyrek
Gelirler	353.799.981	503.626.832	353.080.499	634.589.522
Gelir Vergisi	42.197.427	55.944.347	45.755.809	69.708.625
Kurumlar Vergisi	18.919.907	52.137.490	23.388.018	56.288.872
Harcamalar	348.533.192	547.250.296	407.610.522	721.533.491
Sosyal Yardımlar	113.994.020	174.294.241	141.729.677	158.786.844
Personel Giderleri	69.618.474	97.999.656	67.132.769	93.505.727
Bütçe Dengesi	5.266.789	-43.623.464	-54.530.023	-86.943.969

Kaynak: (T.C. Hazine ve Maliye Bakanlığı Muhasebat Genel Müdürlüğü, 2025)

Tablo 4.5, 2019 ve 2021 yılına ait 3. ve 4. çeyreklik dönemlerini göstermektedir. 2019 yılının 3.çeyrek döneminde bütçe dengesi artı durumdayken aynı yılın 4.çeyrek döneminde bütçe dengesi açık vermiş durumdadır. Bu yılın toplam gelirinde büyük bir değişim söz konusu hakim değil iken 4.çeyrek döneminde harcamalar %16,95 oranında artış göstermiştir. Tablo 4.5'te görüldüğü üzere harcamaları arttıran gider kalemlerinden birisi sosyal yardımlardır. Sosyal yardımlar içerisinde önceki döneme göre harcama oranı artan bir diğer başlık ise emekli ve diğer hak sahipleri için ayrılan sağlık malzemelerinin giderleri bulunmaktadır. 2021 yılının 3.çeyrek dönemine gelindiği zaman 2019 yılının 3.çeyrek dönemine kıyasla gelirlerde ve harcamalarda ciddi artış görülmektedir.

2021 yılının 3.çeyrek döneminde gelir vergisindeki artış normal düzeyde seyrederken kurumlar vergisinde %175,5 oranıyla ciddi bir artış söz konusu olmaktadır. Kurumlar vergisinin yükselmesinde vergi oranlarındaki değişiklik, vergi tabanının genişlemesi, şirketlerin yüksek karlar elde etmesi ve enflasyon etkisi gibi birçok sebebi bulunmaktadır. Enflasyon ve vergi oranındaki artış gibi değişkenlerinden arındırıp hesaplama yapıldığı zaman ekonominin olumlu yönde etkilendiğini ifade etmek doğru olacaktır. Bu sebeple daha önceki bölümlerde de ifade edildiği gibi enflasyonun yüksek seyirlerde ilerlemesi kurumlar vergisindeki artışın sebeplerinden biri olarak ifade edilebilmektedir.

2021 yılının 3.çeyrek döneminde harcamalara bakıldığı zaman 2019 yılına göre hem sosyal yardımlarda hem de personel giderlerinde artış söz konusu olmaktadır. Gelirlerdeki ve harcamalardaki artışlar 2021 yılının son çeyreklik döneminde de devam etmektedir. Ancak harcamaların gelirlerden daha fazla olması sebebiyle yıllar içerisinde bütçedeki artış büyüyerek devam etmektedir.

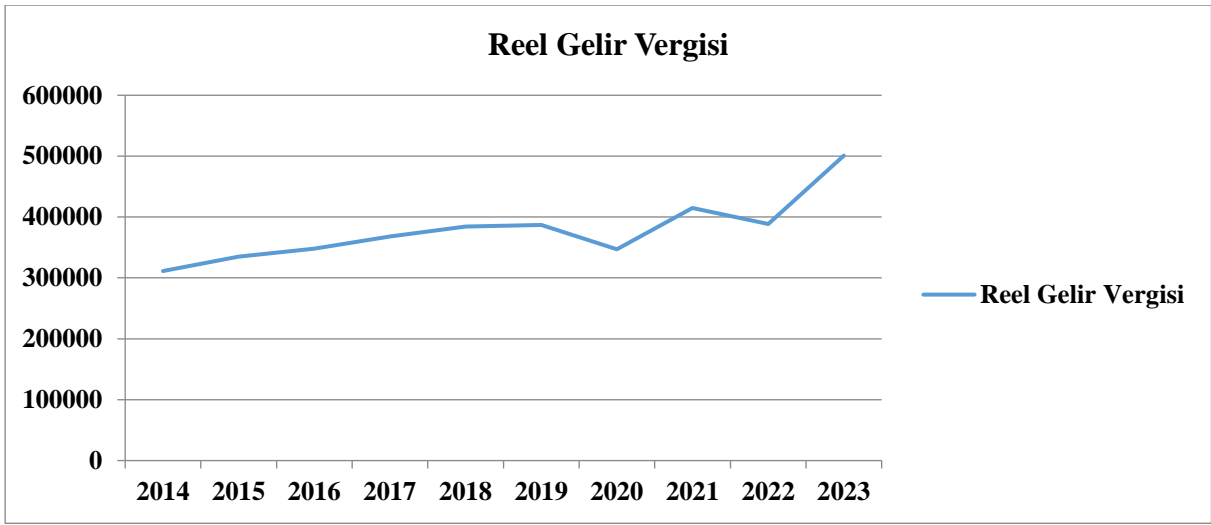
Tablo 4.6. 2020 Yılı Çeyrek Dönemleri Gelir ve Harcama Kalemleri (Bin TL)

	2020	2020	2020	2020
	1.Çeyrek	2.Çeyrek	3.Çeyrek	4.Çeyrek
Gelirler	354.390.412	296.978.617	386.259.094	458.133.767
Gelir Vergisi	37.344.457	30.369.968	42.178.611	48.948.601
Kurumlar Vergisi	27.069.100	22.231.634	29.304.677	26.451.260
Harcamalar	374.240.883	363.408.390	398.441.594	504.318.385
Sosyal Yardımlar	106.868.640	119.558.872	135.696.087	168.819.063
Personel Giderleri	82.459.120	76.635.020	81.523.614	73.903.732
Bütçe Dengesi	-19.850.471	-66.429.773	-12.182.500	-46.184.618

Kaynak: (T.C. Hazine ve Maliye Bakanlığı Muhasebat Genel Müdürlüğü, 2025)

Tablo 4.6, 2020 yılına ait çeyreklik dönemleri göstermektedir. 2020 yılının ilk çeyreğinde gelirlerin harcamalardan düşük olması sebebiyle bütçe dengesinin açık olduğu görülmektedir. İkinci çeyreklik dönemine gelindiği zaman gelirlerde %16,2 oranında düşüş yaşanmıştır. Gelir ve kurumlar vergisindeki düşüş, tabloda görülmektedir. 2020 yılının 2. çeyreğinde harcamalarda da az miktarda da olsa genel bir düşüş hakim olmaktadır. Bu dönemde sosyal yardım harcamalarının içerisinde yer alan geçici iş göremezlik yardımı için yapılan ödemelerde artış yaşanmıştır. Bu durumda sosyal harcamaların artmasına neden olmuştur. Fakat gelirlerdeki düşüşün harcamalardaki düşüşe göre daha yüksek olması 2.çeyrek dönemin bütçe dengesi üzerinde olumsuz etki yaratmış ve bütçe açığının artmasına neden olmuştur. Aynı yılın 3.çeyrek dönemine gelindiği zaman gelir ve kurumlar vergisinde artış izlenmiş ve gelirler bir önceki döneme göre %30,6 oranında artmıştır. Harcamalar da ise sosyal yardım harcamalar içerisinde malullük, yaşlılık, ölüm aylığı ve iş göremezlik yardım harcamalarında artış yaşanmıştır. Yine bu dönemde personel giderlerinde enflasyon etkisi ile temel maaşların artması harcamaların genel olarak artmasına yol açmıştır.

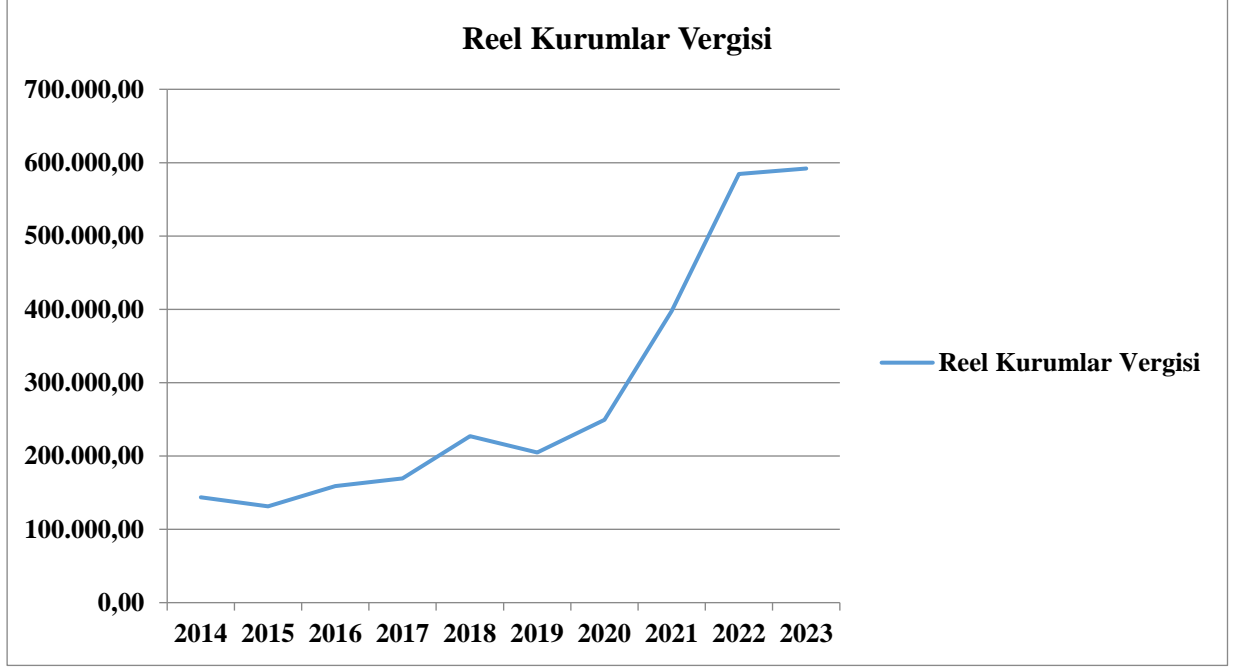
Bütçe dengesi olarak bakıldığında gelirlerin harcamalara oranla daha yüksek olması bütçe dengesi üzerinde olumlu etki yaratmış ve bütçe açığı %81,67 oranıyla iyileşmeye başlamıştır. Yılın son çeyreğine bakıldığında hem gelirlerde hem de harcamalarda artışlar söz konusu olmaktadır. Yılın bir önceki döneminde personel maaşlarının artması sonraki dönemde gelir vergisinin artmasına yol açmış ve 4.çeyrek döneminde gelir vergisinde artış meydana gelmiştir. COVID-19 Salgının etkisinin devam etmesiyle birlikte sosyal yardım harcamalarında artış görülmektedir. Bu harcamaların içerisinde cenaze yardım ödemeleri ve ölüm, malullük, yaşlılık aylıkları yer almaktadır. Üçüncü çeyrek döneminde iyileşme yolunda devam eden bütçe açığı, son çeyrek dönemde tekrar artışa geçmiştir.



Şekil 4.1. 2014 ve 2023 Yılları Arası Reel Gelir Vergisi

Şekil 4.1, 2014 ve 2023 yılları arasındaki enflasyondan arındırılmış gelir vergisini göstermektedir. Yıllar içerisinde gelir vergisinde ciddi artışlar meydana gelmiştir. Ancak bu artışların yanında yoksulluk ve işsizlik oranlarında da artışlar meydana gelmektedir. Buradaki anlaşmazlığı kaldırmak adına enflasyondan arındırılmış değerler önem arz etmektedir.

Şekil 4.1'e göre gelir vergisinin salgının başladığı yıl olan 2019 yılında düşmeye başladığı görülmektedir. 2020 yılına gelindiğinde COVID-19 Salgının etkisi artmış ve gelir vergisi son yılların düşük seviyelerine ulaşmıştır. Tablo 4.2.'de gelir vergisinin 2019 yılından sonra ani yükselme göstererek yüksek rakamlara ulaştığı görülmektedir. Fakat şekil 4.1'de enflasyondan arındırdıktan sonraki hali yer aldığı için gelir vergisinde ani yükselmeler söz konusu değildir. Yine tablo 4.2.'de 2021 yılı ve 2022 yılı karşılaştırıldığı zaman gelir vergisinde artış söz konusudur. Ancak şekil 4.1'de görüldüğü üzere gelir vergisinin düşüşte olduğunu görmek mümkün olacaktır.



Şekil 4.2. 2014 ve 2023 Yılları Arası Reel Kurular Vergisi

Kurumlar vergisinin enflasyondan arındırılmış haline baktığımız zaman nominal değerlerdeki artışlar burada da yer almaktadır. Yani yıllar içerisinde giderek yükselen bir değer söz konusudur. Gelir vergisinde 2021 ve 2022 yılında yer alan nominal değer ve reel değer arasındaki tezatlık kurumlar vergisinde yer almamaktadır. Fakat değerlerin enflasyondan arındırılmış hali nominal değerlerinden düşüktür.

SONUÇ

Geçmişten günümüze kadar dünyada birçok ekonomik kriz, salgın ve doğal afetler yaşanmıştır. Teknolojinin hızla ilerlemesi, küreselleşme, ülkelerarasındaki uzaklık olgusunu kısaltırken, yaşanan olayların olumlu ya da olumsuz etkilerinin çevreye yayılmasını kolay hale getirmiştir.

Çin'in Wuhan Kentinde bir balıkçı halinde meydana gelen COVID-19 Salgını, kısa sürede tüm dünyaya yayılmıştır. Her ülke kendi konumuna göre önlem alırken, Türkiye, öncelikle ülkelerarası seyahatleri kısıtlamış ve ardından eğitime kısa bir ara verme kararı almıştır. Salgının kısa sürede pandemi haline gelmesi, tüm dünyaya yayılması alınan tedbirlerin daha etkili olması gerektiğini göstermiştir. Literatür incelemesi yapılan çalışmalarda da diğer ülkelerin aldığı önlemlerden ve pandeminin meydana getireceği olumsuz sonuçlar belirtilmiştir. Günümüze geldiğimiz zaman da bu olumsuz sonuçları görmekteyiz. Türkiye'de enflasyon sorunu ekonomik olumsuzlukların en başında yer almaktadır. Mesafeyi koruma kuralları, dışarı çıkma yasakları ve bu dönemin ürünü olan HES Kodu uygulamaları salgından korunurken bir yandan da toplu taşıtlar, kafeler ve özel eğitim gibi toplumlarca faaliyet gösterilen mekanlar işletilemez hale gelmiş ve çoğu küçük işletme işine son vermek zorunda kalmıştır. Kısıtlamalar sebebiyle işletmelerin kapatılması ekonomi üzerinde olumsuz sonuçlar meydana getirmiştir.

Bazı işletmeler küçülme yoluna girerken birçok çalışanın işten çıkarılmasına sebep olmuş bu durumda işsizliğin artmasına neden olmuştur. İşletmelerin faaliyetleri aksarken ithalat- ihracat sektörü bu dönemde sekteye uğramış, büyüme üzerinde olumsuz etki yaratmıştır. Ekonomik büyüme salgının etkisini gösterdiği 2020 yılında negatif yönlü etkilenmiş ve küçülmeye başlamıştır. Hükümet kötüye giden ekonomiyi düzeltmek, işverenlere destek olmak amacıyla salgın döneminde üç ayrı ekonomik kalkınma paketini devreye koymuştur. Fakat salgının küresel çapta olması ve yıkıcı etkisinin fazla olması sebebiyle ekonomi üzerinde istenilen istikrarı sağlamada yetersiz kalmıştır.

COVID-19 Salgını döneminde merkezi yönetim bütçesi üzerinde nasıl etki yarattığı son bölümde yer almıştır. Bu salgın döneminde enflasyonun etkin olması rakamlar üzerinde ciddi etki yaratmıştır. Kurumlar vergisinin bazı çeyrek dönemlerinde artış göstermesi beyan ve tahsil edildiği dönemde etkin olurken, enflasyonun sürekli artar konumda olması gelir vergisinde sürekli artışa neden olmuştur. Ayrıca bu dönemde personel maaşlarına zam yapılması ve yeni sağlık personellerinin alınması gelir vergisini arttırır nitelikte olmuştur.

Harcamalarda ise benzer şekilde enflasyonun etkisi olurken sosyal yardım harcamalarında ölüm, malullük, işsizlik gibi maaşların oranında artışlar gözlemlenmiştir. 2019 ve 2024 yılları arasında genel olarak gelirlerin daha düşük olması, harcamaların daha yüksek seviyelerde olması bütçe dengesi üzerinde olumsuz sonuçlar meydana getirmiştir ve günümüze geldiğimizde bütçe açığı artar şekilde seyir izlemiştir.

Sonuç olarak salgının hem hane halkı üzerinde hem de hükümet üzerinde yıkıcı etkisi olmuştur. Yıkıcı etkinin hangi dönemde nasıl son bulacağı henüz net ifade edilememektedir.

KAYNAKÇA

Adıgüzel, M. (2020). Covid-19 Pandemisinin Türkiye Ekonomisine Etkilerinin Makroekonomik Analizi. *İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 191-221.

Ailenin Korunması Ve Kadına Karşı Şiddetin Önlenmesine Dair Kanun (6284S.K.), (2012). Resmi Gazete, 28239.

Akbal, H., & Akbal, H. (2020). Covid-19 Pandemisi Sürecinde Uzaktan Eğitim İle İlgili Yaşanan Sorunların Öğrenci Bakış Açısına Göre AHP Yöntemi İle İncelenmesi. *Bartın Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 533-546.

Akti, S. K. (2022). Share of Tourism in Gross National Implement. *Eurasian Academy of Sciences Social Sciences Journal*, 1-18.

Alomari, M. A., Khabour, O. F., & Alzoubi, K. H. (2020). Changes in Physical Activity and Sedentary Behavior Amid Confinement: The BKSQ-COVID-19 Project. *Risk Management and Healthcare Policy*, 1757-1764.

Aydın, F.F., & Karabacak, N.(2020). COVID-19'UN Küresel Makroekonomik Etkileri. *5th International Gap Business Sciences And Economy Congress*, 2-18.

Baghestani, H., & McNown, R. (1944). Do Revenues or Expenditures Respond to Budgetary Disequilibria. *Southern Economic Journal*, 311-322.

Bakırcı, M. (2020). COVID-19 Pandemisinin Türkiye Havayolu Ulaşımına Etkisi. *Türkiye Coğrafya Dergisi*, 45-58.

Bakırtaş, İ., & Ozan, E.C. (2021). Covid-19'un Ekonomik Etkileri Üzerine Genel Bir İnceleme. *Aksaray Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 59-74.

Balcı, Y., & Çetin, G. (2020). Covid-19 Pandemi Sürecinin Türkiye'de İstihdama Etkileri Ve Kamu Açısından Alınması Gereken Tedbirler. *İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi Covid-19 Sosyal Bilimler Özel Sayısı*, 40-58.

Barro, R. J. (1979). On The Determination Of The Public Debt. *Journal of Political Economy*, 940-971.

Buluş, G. C. (2022). Türkiye'de Cumhuriyetten Günümüze Bütçe Açığının Serüveni. *Tarih Okulu Dergisi*, 3120-3151.

Cavlak, N., & Selvi, M. S. (2022). Gıda Fiyatlarındaki Artışların Olası Nedenleri ve Covid-19'un Etkisi. *Gıda The Journal Of Food*, 42-54.

- Coibion, O., Gorodnichenko, Y., & Weber, M.** (2020). *Labor Markets During the*. Cambridge: National Bureau of Economic Research COVID-19 Crisis: A Preliminary view.
- Çakır, E.** (2019). Fiziksel Aktivite ve Egzersiz Bağımlılığı. E. Çakır içinde, *Her Yönüyle Spor* (s.191-211). İstanbul: Güven Plus Grup Danışmanlık A.Ş. Yayınları.
- Çataloluk, C., & Kete, H.** (2015). Bütçe Açıkları, Krizlerdeki Roller ve Krizleri Önlemeye Yönelik İstikrar Politikalarının Etkinliği (1990 Sonrası Türkiye Örneği). *Avrasya Bilimler Akademisi İşletme Ve İktisat Dergisi*, 94-120.
- Çatuk, C., & Aydın, K.** (2021). Covid-19'un Dünya ve Türkiye Tedarik Zinciri Üzerine Etkileri. *Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 427-449.
- Çelik, Ş. Ç.** (2022). Covid-19 Pandemisi Sonrasında Maliye Politikaları Uygulamaları: Türkiye Özelinde Bir Değerlendirme. *Maruf İktisat İslâm İktisadı Araştırmaları Dergisi*, 4-27.
- Çiçek, H. G., & Yavuz, İ. S.** (2014). Vergi-Harcama Paradoksu: Türkiye'de Belediyeler Üzerine Bir Araştırma. *Çağdaş Yerel Yönetimler Dergisi*, 17-31.
- Deniz, T.** (2016). Türkiye'de Ulaşım Sektöründe Yaşanan Değişimler Ve Mevcut Durum. *Doğu Coğrafya Dergisi*, 135-156.
- Devlet Hava Meydanları İşletmesi Genel Müdürlüğü.** (2024). *2023 Yılı Havayolu Sektör Raporu*. Ankara: Devlet Hava Meydanları İşletmesi Genel Müdürlüğü.
- Dinler, Z.** (2016). *İktisada Giriş*. Bursa: Ekin Basım Yayın Dağıtım Yayınları.
- Duran, M. S., & Acar, M.** (2020). Bir Virüsün Dünyaya Etkileri: Covid-19 Pandemisinin Makroekonomik Etkileri. *International Journal of Social and Economic Sciences*, 54-67.
- Duygulu, S., Açıl, S. B., Özdemir, E. K., & Erdat, Y.** (2020). COVID-19 Salgını: Yönetici Hemşirelerin Rol ve Sorumlulukları. *Hacettepe Üniversitesi Hemşirelik Fakültesi Dergisi*, 34-46.
- Dündar, N.** (2020). Küresel Salgınların Makroekonomik Etkileri Üzerine Bir Araştırma. *International Journal of Social and Humanities Sciences Research*, 837-852.
- Erkekoğlu, H., & Şahin, A.** (2023). Covid-19 Pandemisinin Karayolu, Demiryolu ve Havayolu Sektörlerine Etkileri: Türkiye Üzerine Bir İnceleme. *Erciyes Akademi*, 353-369.
- Eryiğit, V., & Özdemir, L.** (2023). Covid-19 Pandemi Döneminde Yükseliş Gösteren Sektörler: E-Ticaret. *Bitlis Eren Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 83-99.

- Eryüzlü, H.** (2020). Covid-19 Ekonomik Etkileri Ve Tedbirler: Türkiye'de 'Helikopter Para' Uygulaması. *Ekonomi Maliye İşletme Dergisi*, 10-19.
- Eşşiz, F. P.** (2023). Contribution of the Tourism Sector to Economic Growth in Türkiye: From The Republic to the Present. *International Journal of Economics, Politics, Humanities & Social Sciences*, 28-41.
- Food And Agriculture Organization (FAO).** (2024). *FAO Gıda Fiyat Endeksi*. [Erişim: 11.11.2024: <https://www.fao.org/worldfoodsituation/foodpricesindex/en/>]
- Fischer, S., & Easterly, W.** (1990). The Economics Of The Government Budget Constraint. *The World Bank Research Observer*, 127-142.
- Friedman, M.** (1978). The Limitations of Tax Limitation. *Policy Review*, 7-14.
- Gülçubuk, B.** (2020). *Covid-19 Sonrasında Tarım Politikalarının Geleceği*. Ankara: İstanbul İnsani ve Toplumsal Kalkınma Programı Kırsal ve Kentsel Kalkınma.
- İş Kanunu** (4857S.K.), (2003). Resmi Gazete, 25134.
- Kahraman, M. E.** (2020). COVID-19 Salgınının Uygulamalı Derslere Etkisi ve Bu Derslerin Uzaktan Eğitimle Yürütülmesi: Temel Tasarım Dersi Örneği. *Medeniyet Sanat Dergisi*, 44-56.
- Kara, E.** (2020). Covid-19 Pandemisi: İşgücü Üzerindeki Etkileri Ve İstihdam Tedbirleri. *Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 269-282.
- Karayolları Genel Müdürlüğü (KGM).** (2024). *Karayolu Ulaşım İstatistikleri* [Erişim: 10.11.2024: <https://www.kgm.gov.tr/SiteCollectionDocuments/KGMdocuments/Istatistikler/TrafikveUlasimBilgileri/24TrafikUlasimBilgileri.pdf>]
- Kısa, Ö., & Kartalçı, K.** (2022). Covid-19 Salgınının Merkezi Yönetim Bütçesine Etkisi. *Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 164-178.
- Kurt, B., & Zengin, H.** (2016). İthalatın Ekonomik Büyüme Üzerindeki Doğrudan ve Dolaylı Etkileri: Feder-Ram Modeli. *Uluslararası Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 67-86.
- Lal, B. S.** (2020). Health and economic shocks of COVID-19. *International Journal of Multidisciplinary Research and Development*, 6-12.
- McIntosh, K., & Perlman, S.** (2015). Coronaviruses, Including Severe Acute Respiratory Syndrome (SARS) and Middle East Respiratory Syndrome (MERS). M. J. Blaser, R. Dolin, J. E. Bennettiçinde, *Mandell, Douglas, and Bennett's Principles and Practice of Infectious Diseases* (s. 1928-1936). Philadelphia: Elsevier Yayınları.

Meltzer, A. H., & Richard, S. F. (1981). A Rational Theory of the Size of Government. *The Journal of Political Economy*, 914-927.

Nar, M.Ş. (2020). Covid-19 Salgını Ve Dönüşüm Etkisi: Şimdi ve Sonrası. *İmgelem*, 363-382.

Sarpkaya, G., & Sağlam, M. (2022). Covid-19 Pandemi Dönemi ve Sonrasında Tüketicilerin E-Ticaret Eğilimleri Üzerine Bir Araştırma. *İstanbul Ticaret Üniversitesi Girişimcilik Dergisi*, 40-60.

Scarmozzino, F., & Visioli, F. (2020). Covid-19 and the Subsequent Lockdown Modified Dietary Habits of Almost Half the Population in an Italian Sample. *Foods*, 675.

Sertkaya, B., & Baş, S. (2021). Covid-19 Salgının Türkiye Ekonomisi Üzerine Etkileri: Riskler Ve Olası Senaryolar. *Dicle Üniversitesi İktisadi Ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 147-167.

Şanlı, O. (2020). Keynesyen Model Bağlamında Covid-19 Pandeminin Küresel Ekonomiye Muhtemel Etkileri ABD Ve Çin Ekonomileri Üzerine Bir Araştırma. *Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 597-634.

Şimdi, H., & Şeker, A. (2018). Büyük İhracat Pazarları Ekonomik Büyüme Etkiliyor Mu? Türkiye Örneği. *Kafkas Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 485-499.

Terzi, H., & Oltulular, S. (2006). Harcama-Vergi Geliri Hipotezi: Türkiye Örneği. *İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 1-18.

Türk, A., Bingül, B. A., & Ak, R. (2020). Tarihsel Süreçte Yaşanan Pandemilerin Ekonomik ve Sosyal Etkileri. *Gaziantep University Journal Of Social Sciences*, 612-632.

Türkiye Cumhuriyeti Sağlık Bakanlığı. (2020). *T.C Sağlık Bakanlığı Covid-19 Genel Bilgiler, Epidemiyoloji ve Tanı*. [Erişim: 01.10.2024, <https://covid19.saglik.gov.tr/TR-66337/genel-bilgiler-epidemiyoloji-ve-tani.html>]

Türkiye Cumhuriyeti Sağlık Bakanlığı. (2020). *T.C Sağlık Bakanlığı Covid-19 Bilgilendirme Platformu*. [Erişim: 30.09.2024, <https://saglik.gov.tr>]

Türkiye Cumhuriyeti Hazine Ve Maliye Bakanlığı. (2019). *Merkezi Yönetim Bütçe İstatistikleri Hazine ve Maliye Bakanlığı Muhasebat Genel Müdürlüğü*. [Erişim: 10.01.2025, <https://muhasebat.hmb.gov.tr/merkezi-yonetim-butce-istatistikleri>]

Türkiye Cumhuriyeti Hazine Ve Maliye Bakanlığı. (2020). *Merkezi Yönetim Bütçe İstatistikleri Hazine ve Maliye Bakanlığı Muhasebat Genel Müdürlüğü*. [Erişim: 10.01.2025,

<https://muhasebat.hmb.gov.tr/merkezi-yonetim-butce-istatistikleri>]

Türkiye Cumhuriyeti Hazine Ve Maliye Bakanlığı. (2021). *Merkezi Yönetim Bütçe İstatistikleri Hazine ve Maliye Bakanlığı Muhasebat Genel Müdürlüğü.* [Erişim: 10.01.2025, <https://muhasebat.hmb.gov.tr/merkezi-yonetim-butce-istatistikleri>]

Türkiye Cumhuriyeti Hazine Ve Maliye Bakanlığı. (2022). *Merkezi Yönetim Bütçe İstatistikleri Hazine ve Maliye Bakanlığı Muhasebat Genel Müdürlüğü.* [Erişim: 10.01.2025, <https://muhasebat.hmb.gov.tr/merkezi-yonetim-butce-istatistikleri>]

Türkiye Cumhuriyeti Hazine Ve Maliye Bakanlığı. (2023). *Merkezi Yönetim Bütçe İstatistikleri Hazine ve Maliye Bakanlığı Muhasebat Genel Müdürlüğü.* [Erişim: 10.01.2025, <https://muhasebat.hmb.gov.tr/merkezi-yonetim-butce-istatistikleri>]

Türkiye Cumhuriyeti İçişleri Bakanlığı. (2020). *65 Yaş ve Üstü ile Kronik Rahatsızlığı Olanlara Sokağa Çıkma Yasağı Genelgesi.* Erişim: 16.10.2024, <https://www.icisleri.gov.tr/65-yas-ve-ustu-ile-kronik-rahatsizligi-olanlara-sokaga-cikma-yasagi-genelgesi>]

Türkiye Cumhuriyeti İstanbul Valiliği. (2020). *Cumhurbaşkanı Erdoğan "Ekonomik İstikrar Kalkanı" Tedbir Paketini Açıkladı.* [Erişim: 10.11.2024, <http://www.istanbul.gov.tr/cumhurbaskani-erdogan-ekonomik-istikrar-kalkani-tedbir-paketini-acikladi>]

Türkiye Cumhuriyeti İstanbul Valiliği. (2020). *Cumhurbaşkanı Erdoğan 'Ekonomik İstikrar Kalkanı' Tedbir Paketini Açıkladı.* [Erişim: 01.01.2025, <http://www.istanbul.gov.tr/cumhurbaskani-erdogan-ekonomik-istikrar-kalkani-tedbir-paketini-acikladi>]

Türkiye Cumhuriyeti Milli Eğitim Bakanlığı (MEB). (2020). *T.C. Milli Eğitim Bakanlığı.* [Erişim: 07.11.2024, <https://www.meb.gov.tr>]

Türkiye Cumhuriyeti Sağlık Bakanlığı. (2024). *Covid-19 Bilgilendirme Platformu: T.C. Sağlık Bakanlığı.* Erişim: 16.10.2024, <https://covid19.saglik.gov.tr>]

Türkiye Cumhuriyeti Sağlık Bakanlığı. (2024). *Genel Koronavirüs Tablosu: T.C. Sağlık Bakanlığı.* [Erişim: 16.10.2024, <https://covid19.saglik.gov.tr/tr-66935/genel-koronavirus-tablosu.html>]

Türkiye Cumhuriyeti Sayıştay Başkanlığı. (2023). *Sayıştay Denetim Raporu.* [Erişim: 01.05.2025, <https://www.sayistay.gov.tr/reports/category/5-kamu-idareleri-denetim-raporlari>]

Türkiye Cumhuriyeti Strateji ve Bütçe Başkanlığı (SBB) (2024). *Yıllar Bazında Genel Devlet İstatistikleri Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı*. [Erişim: 19.12.2024, <https://www.sbb.gov.tr/yillar-bazinda-genel-devlet-istatistikleri/>]

Türkiye Cumhuriyeti Ticaret Bakanlığı. (2020). *Koronavirüs Salgını Nedeniyle Esnaf ve Sanatkarlar ile Gerçek Kişi Tacirlere Verilecek Destekler Hakkında Duyuru*. [Erişim: 01.01.2025, <https://ticaret.gov.tr/duyurular/koronavirus-salgini-nedeniyle-esnaf-ve-sanatkarlar-ile-gercek-kisi-tacirlere-veri>]

Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı (TCCB) (2021). *Cumhurbaşkanı Sayın Recep Tayyip Erdoğan'ın Ekonomi Reformları Tanıtım Toplantısı Konuşması*. [Erişim: 01.05.2025, <https://www.tccb.gov.tr/assets/dosya/2021-03-12-ekonomi.pdf>]

Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası (TCBB) (2020). *Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası*. [Erişim: 17.03.2025, <https://www.tcmb.gov.tr/wps/wcm/connect/tr/tcmb+tr/main+menu/duyurular/basin/2025/duy2025-24>]

Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası (TCBB). (2020). *Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası Faiz Oranlarına İlişkin Basın Duyurusu*. [Erişim: 24.09.2024, <https://www.tcmb.gov.tr/wps/wcm/connect/tr/tcmb+tr/main+menu/duyurular/basin/2024/duy2024-51>]

Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası (TCBB) (2020). *Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası Faiz Oranlarına İlişkin Basın Duyurusu*. [Erişim: 20.08.2024, <https://www.tcmb.gov.tr/wps/wcm/connect/tr/tcmb+tr/main+menu/duyurular/basin/2024/duy2024-45>]

Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası (TCBB) (2024). *Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası Tüketici Fiyatları*. [Erişim: 21.11.2024, <https://www.tcmb.gov.tr/wps/wcm/connect/TR/TCMB+TR/Main+Menu/Istatistikler/Enflasyon+Verileri/Tuketici+Fiyatlari>]

Türkiye Cumhuriyeti Ticaret Bakanlığı. (2020). *Ticaret Bakanlığı 2020 Yılı Faaliyet Raporu*. Ankara: Ticaret Bakanlığı.

Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) (2024, Aralık 27). *Gelir Dağılımı İstatistikleri*. [Erişim: 06.01.2025, <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Gelir-Dagilimi-Istatistikleri-2024-53712>]

Ulaştırma Ve Alt yapı Bakanlığı Karayolları Genel Müdürlüğü. (2024). *Karayolları Üzerindeki Yolcu ve Yük Taşımaları.* [Erişim:10.11.2024, <https://www.kgm.gov.tr/SiteCollectionDocuments/KGMdocuments/Istatistikler/SeyirveTasimalar/SeyirVeTasimalar.pdf>]

Ulusoy, T., & Civek, F. (2020). COVID-19 Öncesi ve Sonrası Dönem İçin Enflasyon ve Faiz Değerlendirmesi: ABD-Türkiye-Çin. *International Social Mentality and Researcher Thinkers Journal*, 2626-2636.

Ünüvar, İ., & Aktaş, H. (2022). Dünya’da ve Türkiye’de Covid-19 Pandemisinin Ekonomik Etkileri. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu Dergisi*, 124-140.

World Health Organization (WHO) (1994). Plague. *Relevéépidémiologique Hebdomadaire*, 289-291.

World Health Organization (WHO) (2020). *2019 Novel Coronavirus Strategic Preparedness And Response Plan.* [Erişim: 30.09.2024, <https://www.who.int/docs/default-source/coronaviruse/srp-04022020.pdf>]

World Health Organization (WHO) (2020). *Covid-19 Strategy Update.* [Erişim: 30.09.2024, <https://www.who.int/publications/m/item/covid-19-strategy-update>]

Yavuzoğlu, F. (2020). Tarıma Koronavirüs Etkisi. *Kriter Dergi*, 86-89.

Yeni Koronavirüs (COVID-19) Salgının Ekonomik Ve Sosyal Hayata Etkilerinin Azaltılması Hakkında Kanun İle Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun (7244S.K.), (2020), *Resmi Gazete*, 31102

Yetiz, F. (2016). Bankacılığın Doğuşu ve Türk Bankacılık Sistemi. *Niğde Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 107-117.

Yiğiter, Ş. Y., & Karabulut, T. (2020). Pandemi Dönemindeki Finansal Piyasaların Güven Endeksleri Açısından İncelenmesi. *International Marmara Social Sciences Congress*, 413-426.

Yıldırım, M., & Demir, H. U. (2021). Kredi Kartı Harcamalarını Etkileyen Makroekonomik Faktörler Ve Covid-19 Pandemi Dönemi Üzerine Bir İnceleme. *Ekonomi, Politika ve Finans Araştırmaları Dergisi*, 159-180.